

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

В. о. завідувача кафедри _____ Людмила КЛЮЧКО

« ____ » _____ 2025 р.

**ВИМУШЕНІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконав: студент II курсу магістратури, групи ГЧ-21
спеціальності 106. Географія
ОПП: «Економічна, соціальна
географія та регіональний розвиток»
Зам'ятін Дмитро Олегович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Гусєва Наталія Володимирівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ
Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
« ____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	.....	3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	6
1.1.	Міграції: визначення і сутність поняття.....	6
1.2.	Вимушені міграції: поняття, критерії, види, причини.....	10
1.3.	Етапи міграційного процесу.....	20
РОЗДІЛ 2.	УКРАЇНА У СВІТОВИХ ПОТОКАХ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	23
1.1.	Місце України в світових потоках вимушених міграцій населення.....	23
1.2.	Моделі повернення вимушених мігрантів.....	33
РОЗДІЛ 3	ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНІХ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	39
3.1.	Чисельність внутрішньо переміщених осіб та їх динаміка...	39
3.2.	Регіональні особливості внутрішніх вимушених переміщень українців.....	41
3.3.	Структурні особливості внутрішніх вимушених переміщень українців.....	50
3.4.	Проблеми внутрішньо переміщених осіб та шляхи їх вирішення.....	57
3.4.1.	Житлові проблеми.....	58
3.4.2.	Економічні та трудові проблеми.....	62
3.4.3.	Соціально-психологічні проблеми.....	65
3.4.4.	Правові проблеми.....	67
3.4.5.	Освітні проблеми.....	68
3.4.6.	Медичні проблеми.....	70
ВИСНОВКИ.....		74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабна агресія росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, ініціювала безпрецедентні за масштабом та динамікою вимушені переміщення населення України, які викликали найбільшу гуманітарну й міграційну кризу в Європі після завершення Другої світової війни. За оцінками міжнародних організацій, упродовж перших місяців війни понад 11 млн. громадян України залишили свої домівки, переміщуючись до інших більш безпечних регіонів держави або виїжджаючи за кордон [37]. Така інтенсивна та масова хвиля вимушених міграцій обумовила кардинальні зміни міграційної карти не лише України, а й всієї Європи, формуючи нові дослідницькі завдання для географічної науки у сфері вивчення міграційних процесів. Вимушені переміщення такої величезної кількості людей супроводжуються глибокими трансформаціями у демографічній, соціально-економічній та просторовій структурі країн і регіонів, що вимагає ґрунтовного наукового опрацювання з позицій сучасної суспільної географії.

Актуальність дослідження вимушених міграцій українців обумовлена дією кількох ключових факторів. По-перше, міграційна криза в Україні в 2022-2025 роках являє собою унікальний феномен у новітній європейській практиці за показниками інтенсивності та масштабів переміщень, що потребує комплексного наукового аналізу. По-друге, вимушені переміщення українців характеризуються специфічними просторовими, соціальними та культурними особливостями, які суттєво відрізняють їх від інших міграційних криз сучасності. По-третє, без розуміння закономірностей та механізмів цих процесів не можливо розробити ефективну державну політику в сфері міграцій, планувати процеси реінтеграції та післявоєнної відбудови України. По-четверте, практичний досвід управління міграційними викликами в українському контексті може збагатити світову практику врегулювання аналогічних кризових ситуацій у майбутньому. Водночас

необхідно підкреслити, що вимушені міграції кардинально змінюють просторовий розподіл населення по території України, створюють нові виклики для ринку праці, соціальної інфраструктури, міського середовища та системи міжрегіональних взаємозв'язків, що обґрунтовує доцільність їх дослідження, у тому числі з позиції суспільної географії.

Мета дослідження – дати суспільно-географічну характеристику вимушених міграцій населення України в умовах повномасштабної війни.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретичні засади дослідження вимушених міграцій, зокрема, основні поняття і терміни дослідження, критерії, причини і види вимушених міграцій, етапи міграційного процесу;
- проаналізувати місце України у світових потоках вимушеної міграції;
- розглянути моделі повернення вимушених мігрантів, у тому числі стосовно українців;
- охарактеризувати внутрішні вимушені міграції населення України з 24 лютого 2022 року, зокрема їх структурно-динамічні та регіональні особливості;
- визначити головні проблеми, з якими зіткнулися внутрішньо переміщені особи України, та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є процеси вимушеної міграції населення.

Предметом дослідження є суспільно-географічні особливості внутрішніх і зовнішніх вимушених міграцій населення України в умовах повномасштабної війни.

Методи дослідження. Робота базується на системному, інформаційному та суспільно-географічному підходах до вивчення вимушених міграцій населення. Методи дослідження включають загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, порівняльно-історичний, класифікація і типологія), конкретно-наукові (картографічний, порівняльно-

географічний, проблемний), а також методи статистичного аналізу та аналізу просторових даних. Комплексне застосування зазначених методів дослідження дозволило всебічно охарактеризувати вимушені міграції населення України в умовах повномасштабної війни, виявити їх просторово-часові закономірності, структурні особливості та запропонувати шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

Інформаційну базу дослідження становлять статистичні дані Державної служби статистики України (динаміка чисельності населення за регіонами), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) щодо глобальних потоків вимушених міграцій та розміщення українських біженців за кордоном, Міжнародної організації з міграції (МОМ) про внутрішньо переміщених осіб в Україні, Євростату (дані про українців з тимчасовим захистом у країнах ЄС), Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС ООН) щодо гуманітарних потреб населення, Міністерства соціальної політики України (реєстр ВПО). Також використовувалися результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених з міграційної проблематики, публікації фахових видань, аналітичні звіти міжнародних організацій, нормативно-правові документи України (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року») та міжнародні правові акти (Конвенція про статус біженців 1951 року, Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни, Директива ЄС про тимчасовий захист тощо).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який включає 82 найменування. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Міграції: визначення і сутність поняття

Коли йдеться про рух людей, використовується велика кількість різних понять, які нерідко плутають між собою або вживають як синоніми. На перший погляд може здатися, що точність у визначеннях не має принципового значення, проте дедалі більше експертів підкреслюють: слова формують наше бачення дійсності. Відповідно, те, якими термінами ми описуємо міграційні процеси, безпосередньо впливає на наші уявлення, розмови та практичні дії у цій сфері. Чітке розрізнення цих понять допомагає глибше усвідомити суть переміщень населення та їхні наслідки для окремих людей, родин і цілих громад. Саме тому важливо розбиратися у нюансах міграційної термінології та розуміти відмінності між різними категоріями мігрантів [46].

Основними термінами і поняттями даного дослідження є «переміщення населення», «міграції», «вимушені міграції», а також типи вимушених мігрантів – «внутрішньо переміщені особи», «біженці» та «особи, що шукають притулку» (рис. 1.1).

Переміщення населення (population displacement/movement) – це будь-яка зміна місця перебування людини або групи людей [69]. В порівнянні з міграціями, це ширше, більш загальне поняття. Міграція є різновидом переміщення – всі міграції є переміщеннями, але не всі переміщення є міграціями. Міграції від переміщень відрізняються більшою тривалістю, перетином адміністративних кордонів (хоча б населеного пункту), зазвичай, наміром змінити місце проживання. Наприклад, туристична поїздка, щоденна

Рис. 1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження вимушених міграцій (побудовано автором)

дорога на роботу – це переміщення, але не міграція; переїзд в іншу країну на постійне проживання, внутрішні або зовнішні переміщення осіб через війну – це і переміщення, і міграція.

Термін «міграція» походить від латинського слова «migratio», що означає «переміщення, переселення». Сучасне розуміння цього явища охоплює такі переміщення населення, які призводять до зміни основного місця життя або роботи на постійній основі чи принаймні на значний термін. Дослідники по-різному трактують це поняття. Одні науковці розглядають міграцію у більш вузькому значенні – як зміну людиною свого постійного місця життя з переїздом в іншу місцевість. Інші застосовують ширший підхід, відносячи до міграційних процесів будь-які рухи населення у просторі, незалежно від їхньої мети та тривалості. Таке розмаїття підходів пояснюється складністю самого феномену міграції, який включає різноманітні форми людської мобільності – від остаточного переселення до тимчасових трудових поїздок. Визначення «міграцій» за різними вітчизняними та зарубіжними науковцями й організаціями представлено на рис. 1.2.

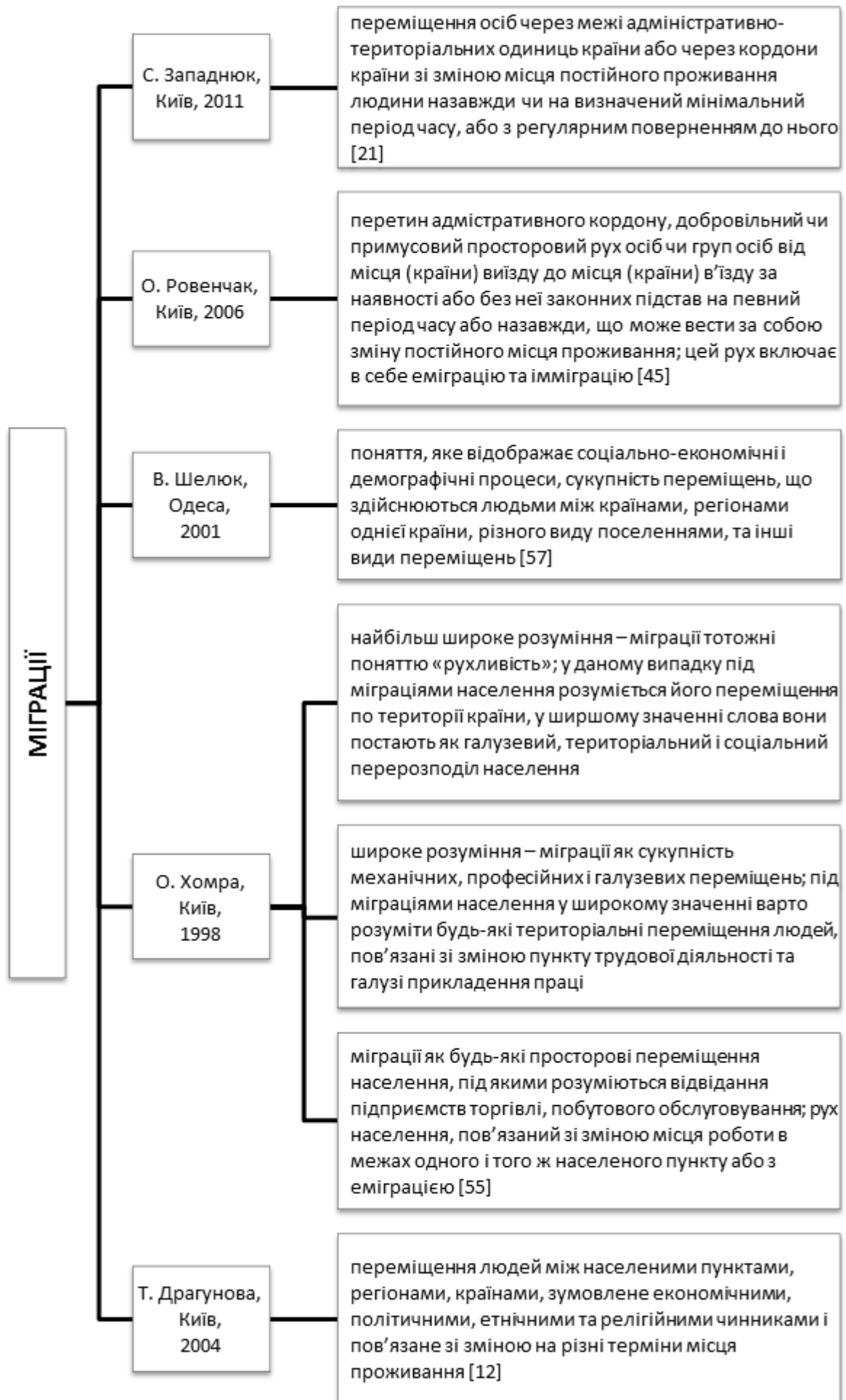

Рис. 1.2. Визначення поняття «міграції» за різними авторами та організаціями (побудовано автором)

Ще одним поняттям, тісно пов'язаним з переміщеннями населення та міграціями, є «міграційна рухливість (мобільність)». На думку Л. Рибаківського, під міграційною рухливістю (мобільністю) розуміється здатність або готовність особи до зміни місця проживання, тобто її потенційна міграційна установка. Натомість «міграційне переміщення» означає фактичний процес переселення, що є конкретною реалізацією цієї установки [44].

1.2. Вимушені міграції: поняття, критерії, види, причини

Міграція як явище характеризується різноманітністю форм (рис. 1.3), мотивів та наслідків. Особливу категорію міграцій становлять вимушені міграції, де фактор добровільності переміщення мінімізований або повністю відсутній. Саме ця принципова відмінність – відсутність вільного вибору щодо переміщення – визначає унікальність вимушених міграцій як об'єкта наукового дослідження та соціальної політики.

У науковій літературі та міжнародно-правових документах поняття вимушеної міграції трактується неоднозначно, що зумовлено складністю самого явища та різноманітністю контекстів його виникнення. В зарубіжній літературі найбільш близьким до поняття «вимушені міграції» є поняття «displacement» або «forced displacement». Деякі визначення вимушених міграцій / «displacement» представлено на рис. 1.4.

Розмежування вимушених та добровільних міграцій є принципово важливим для розуміння специфіки цього явища, хоча на практиці чітка межа між ними часто розмивається [27; 29-30; 45; 47]. Ключовим критерієм виступає *ступінь свободи вибору* щодо переміщення. Добровільна міграція передбачає усвідомлене рішення особи змінити місце проживання з метою покращення економічних, соціальних чи особистих умов життя. Мігрант має можливість зважити переваги та недоліки переїзду, підготуватися до нього,

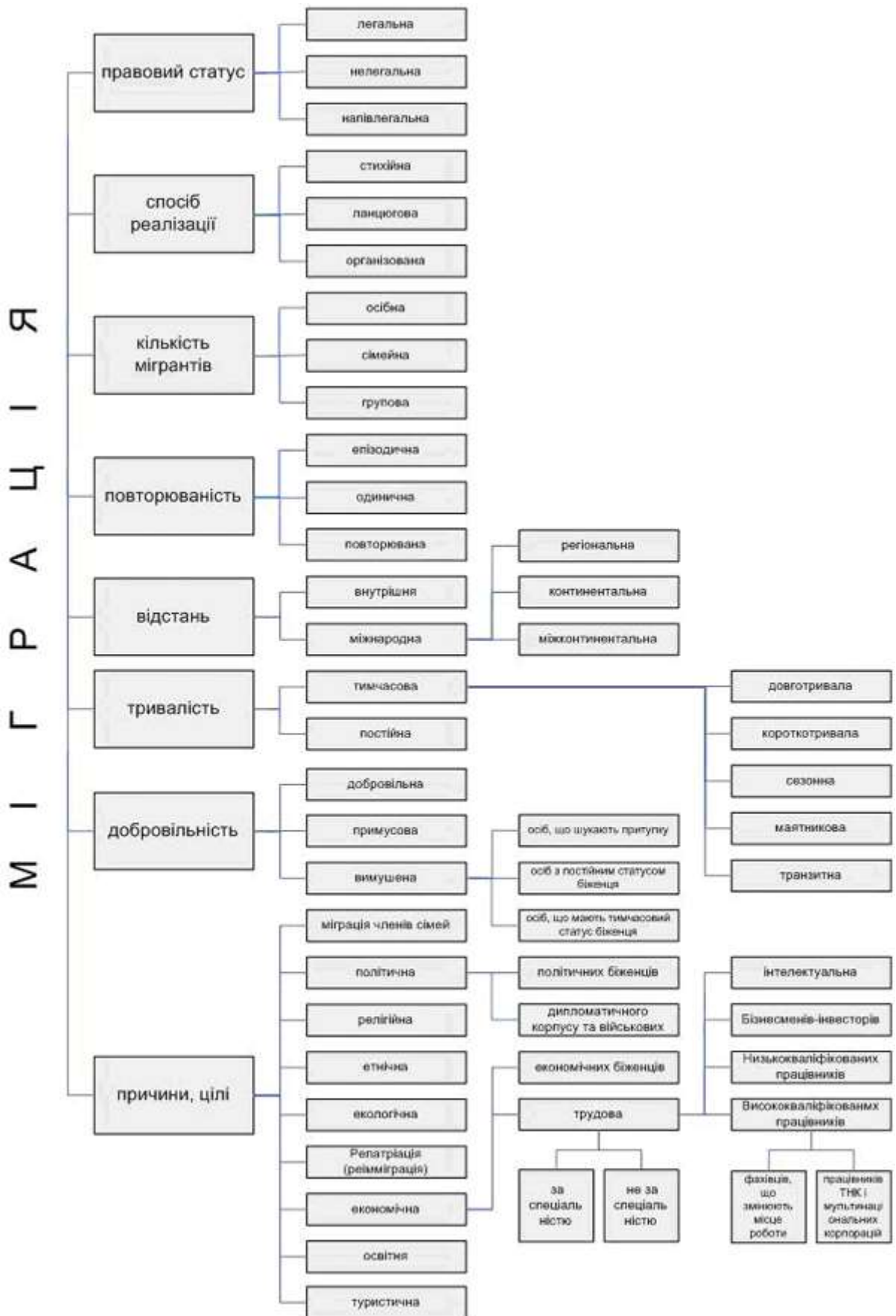

Рис. 1.3. Класифікація міграцій за різними критеріями [45]

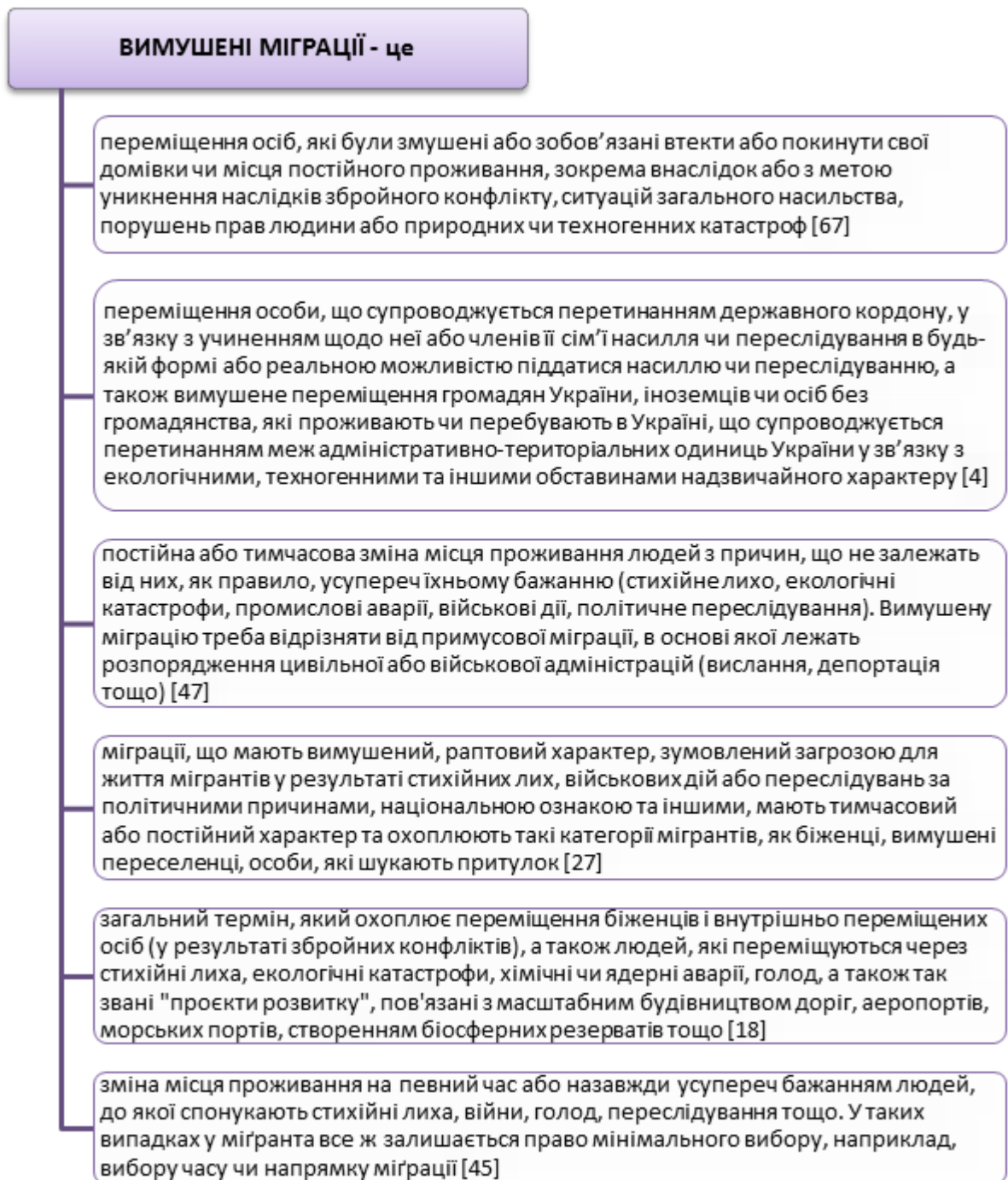

Рис. 1.4. Визначення поняття «вимушені міграції» за різним авторами та організаціями (побудовано автором)

обрати час та напрямок руху. Натомість вимушена міграція характеризується відсутністю реального вибору. Особа переміщується не задля досягнення кращих життєвих перспектив, а заради збереження життя, здоров'я, свободи чи гідності. Рішення про переміщення приймається під тиском зовнішніх обставин, часто в умовах безпосередньої загрози, що унеможливорює ретельне планування та підготовку.

Відрізняються добровільні та вимушені міграції і *за мотивами*. У разі добровільної міграції люди залишають свої домівки за власним бажанням, в основному через так звані «фактори тяжіння», наприклад, ширші можливості для кар'єрного росту. Вимушена міграція, в основному, спричинена «факторами виштовхування», зокрема, переслідуванням, війною або голодом, коли люди хочуть уникнути порушень своїх основоположних прав.

Третім важливим критерієм є *можливість повернення*. Добровільний мігрант зазвичай зберігає право вільно повертатися до країни або регіону походження без ризику для себе. Вимушений мігрант позбавлений цієї можливості доти, поки зберігаються обставини, що спричинили переміщення. Повернення стає можливим лише після усунення загрози, що вимагає часто тривалого часу.

Четвертий критерій стосується *психологічного стану мігранта*. Добровільна міграція, навіть за наявності адаптаційних труднощів, сприймається як особистий вибір та інвестиція у майбутнє. Вимушена міграція супроводжується переживанням втрати контролю над власним життям, травматичним досвідом, почуттям несправедливості та викоріненості. Вимушені мігранти часто відчують себе не будівничими нового життя, а жертвами обставин.

П'ятий критерій пов'язаний з *темпоральними характеристиками*. Добровільна міграція передбачає поступовий процес, що включає етап прийняття рішення, підготовки, накопичення ресурсів. Вимушена міграція може відбуватися екстрено, з мінімальною підготовкою або взагалі без неї, що створює додаткові ризики та ускладнює адаптацію [27; 29-30; 45; 47].

Проте слід визнати, що у реальності міграційна поведінка часто поєднує елементи добровільності та примусовості. Наприклад, особа може переміщуватися через економічну кризу, спричинену війсьним конфліктом, що робить класифікацію неоднозначною. Дослідники говорять про континуум між повністю добровільними та повністю вимушеними міграціями, на якому розташовуються різні типи переміщень залежно від

ступеня свободи вибору.

Вимушені міграції характеризуються значним різноманіттям форм та проявів, що зумовлює необхідність їхньої класифікації за різними критеріями. Найпоширенішою є типологія за причинами виникнення, яка виділяє декілька основних категорій: міграції внаслідок збройних конфліктів та переслідувань (політичних, етнічних, релігійних тощо); міграції, викликані стихійними лихами, екологічними змінами та техногенними катастрофами; міграції, викликані розвитком, та міграції для виживання (рис. 1.5).

За територіальною ознакою вимушені міграції поділяються на *внутрішні* (коли особи залишаються в межах своєї країни) та *зовнішні міграції* (коли особи перетинають державні кордони). Внутрішньо переміщені особи формально залишаються громадянами своєї країни і перебувають під її юрисдикцією, що накладає на державу обов'язок їхнього захисту. Особи, які перетнули міжнародний кордон, можуть претендувати на статус біженця чи шукача притулку відповідно до міжнародного права та користуватися захистом країни перебування або міжнародних організацій (рис. 1.5).

За тривалістю вимушені міграції можна класифікувати на *короткострокові* (евакуація на період безпосередньої загрози з очікуванням швидкого повернення), *середньострокові* (переміщення на період від кількох місяців до кількох років) та *довгострокові* або *постійні* (коли повернення неможливе або нездійсненне через незворотні зміни в регіоні походження). Тривалість переміщення суттєво впливає на стратегії адаптації мігрантів та політику приймаючих територій.

За способом організації розрізняють *стихійні вимушені міграції*, коли населення самостійно покидає небезпечні території без координації з боку державних органів, та *організовані переміщення*, коли держава або міжнародні організації проводять планову евакуацію. Організовані переміщення зазвичай супроводжуються кращим забезпеченням

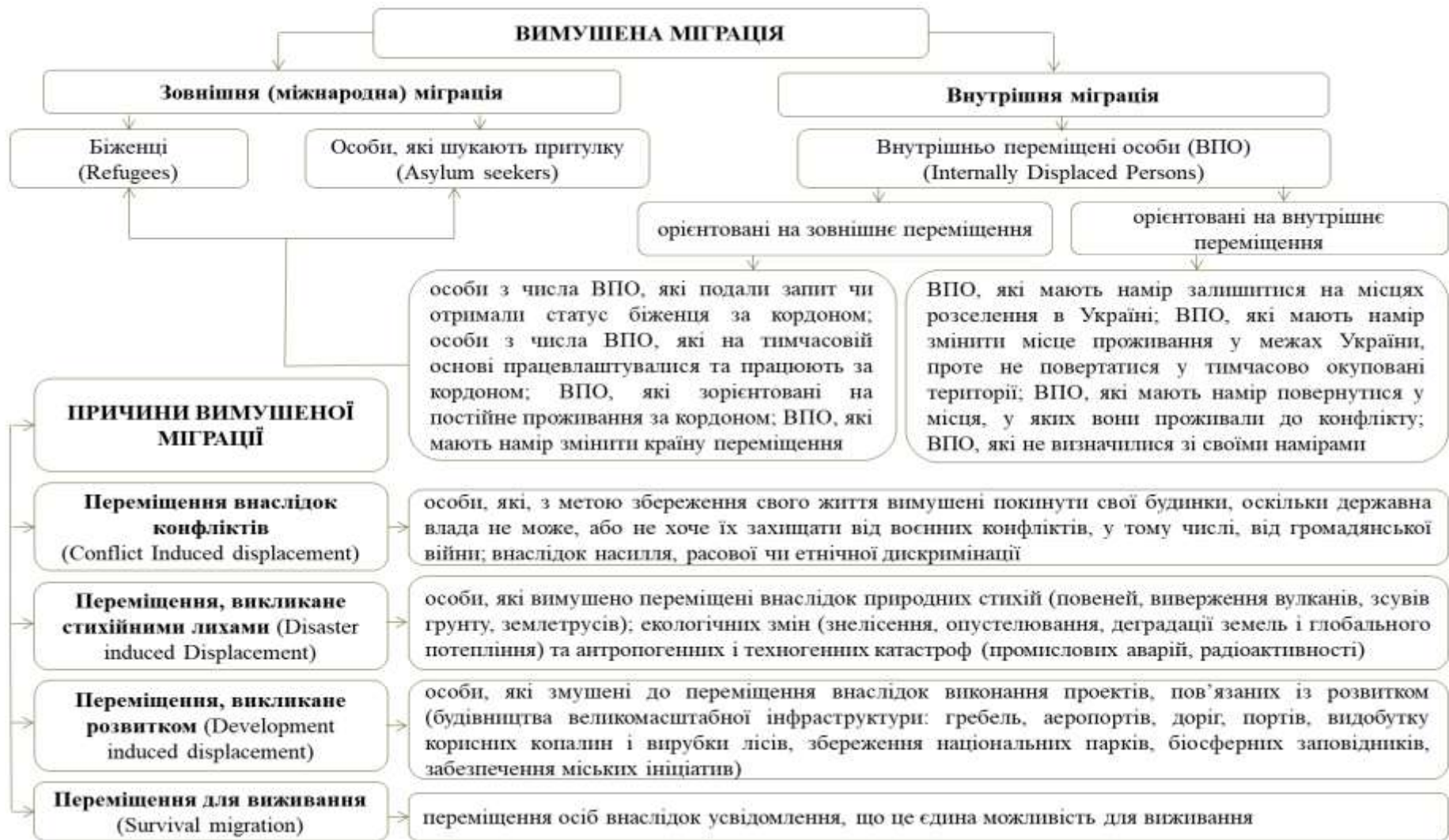

Рис. 1.5. Класифікація вимушених міграцій [27]

транспорт, тимчасовим житлом, гуманітарною допомогою, однак у багатьох випадках, особливо під час раптових загострень конфліктів, переважають саме стихійні міграції.

Міжнародне та національне законодавство виробило систему правових статусів для осіб, які здійснюють вимушені міграції, що визначає їхні права, обов'язки та форми захисту. Так, О. Ровенчак (2006) зазначає, що вимушені мігранти бувають трьох типів – особи, що шукають притулку; особи, що мають тимчасовий статус біженця, та біженці (рис. 1.6).

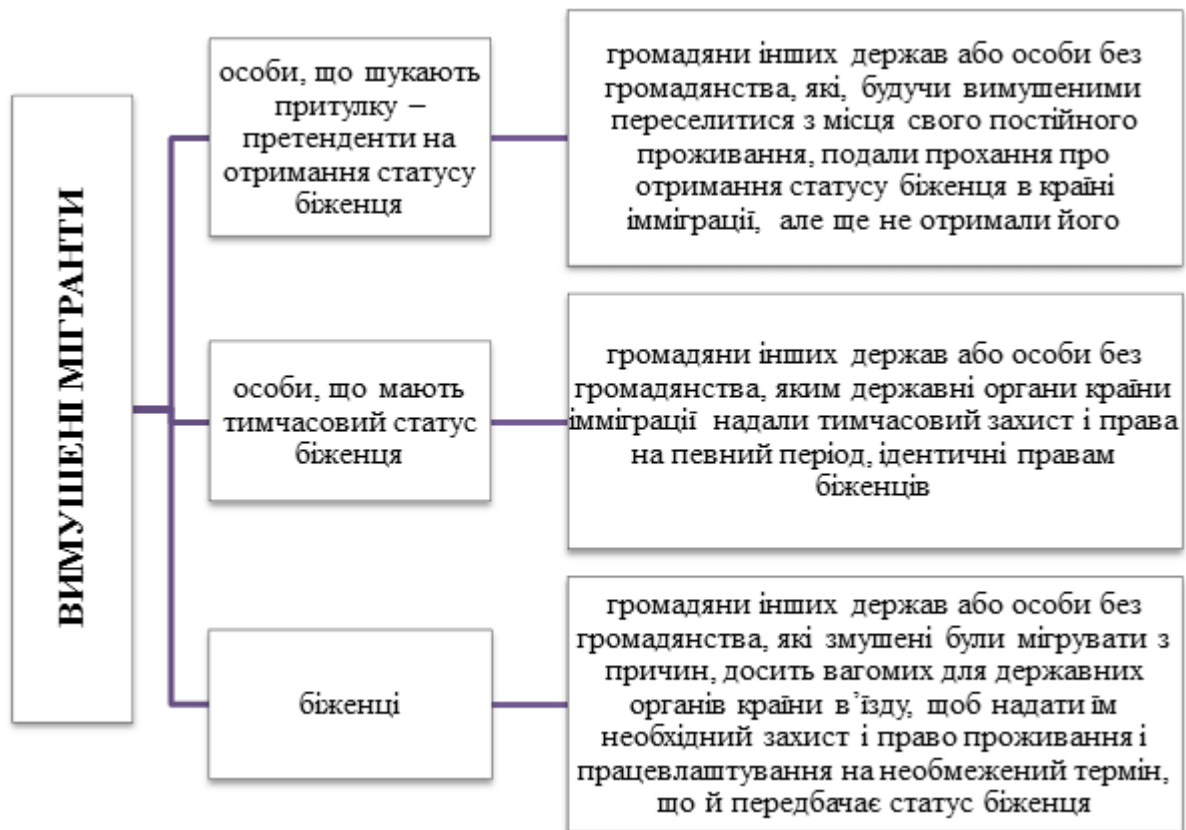

Рис. 1.6. Класифікація вимушених мігрантів за О. Ровенчак (2016) (побудовано автором за [45])

М. Логвинова (2019) говорить про біженців, осіб, що шукають притулку, та внутрішньо переміщених осіб (рис. 1.7).

Типологія вимушених мігрантів за S. Castles (2000) представлена на рис. 1.8. В [30] серед вимушених мігрантів виділяються ще безпритульні, під якими розуміють осіб, що мають потребу в міжнародному захисті, але їхні вимоги щодо отримання формального статусу біженця досі не виконані.

Рис. 1.7. Класифікація вимушених мігрантів за М. Логвиною (2019) [26]

В українському законодавстві закріплені такі категорії вимушених мігрантів – біженці, особи, які потребують додаткового та тимчасового захисту, а також внутрішньо переміщені особи (рис. 1.9).

Статус *біженця* є найстарішим та найбільш розробленим у міжнародному праві. Особа, визнана біженцем відповідно до Конвенції 1951 року [24] та Протоколу 1967 року [41], отримує право на захист від примусового повернення (принцип *non-refoulement*), доступ до базових соціальних послуг, можливість легального працевлаштування, видачу проїзних документів. Процедура надання статусу біженця передбачає індивідуальний розгляд справи, доведення обґрунтованості побоювань переслідувань. В Україні статус біженця регулюється Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [19].

Додатковий захист надається особам, які не відповідають критеріям Конвенції 1951 року [24] та Протоколу 1967 року [41], але потребують захисту через загрозу життю внаслідок збройного конфлікту, систематичного порушення прав людини або інших серйозних обставин. Цей статус виник як відповідь на обмеженість класичного визначення біженця та охоплює ширше коло осіб.

Рис. 1.8. Типологія вимушених мігрантів за S. Castles (2000) [27; 62]

Рис. 1.9. Класифікація вимушених мігрантів згідно законодавства України (побудовано автором за [19-20])

Тимчасовий захист застосовується у випадках масового припливу переміщених осіб, коли індивідуальний розгляд справ є неможливим через їхню кількість. Цей механізм передбачає надання групового статусу на

обмежений період часу з можливістю продовження. Європейський Союз активував Директиву про тимчасовий захист у 2022 році вперше з моменту її прийняття у 2001 році саме для українців, які виїхали через повномасштабне російське вторгнення [72-73].

Статус внутрішньо переміщеної особи застосовується до громадян, які залишили своє постійне місце проживання всередині країни. В Україні ВПО мають право на інформаційну та консультативну допомогу, сприяння у працевлаштуванні, соціальний захист, доступ до освіти та медичних послуг. Важливо, що статус ВПО не прирівнюється до статусу біженця у міжнародному праві, оскільки особа залишається під юрисдикцією своєї держави. В світі статус внутрішньо переміщених осіб регулюється Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни [23], а в Україні – Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [20].

Правовий статус визначає не лише формальні права, але й практичні можливості мігранта інтегруватися в нове суспільство, отримувати допомогу, планувати майбутнє. Водночас реалізація правового статусу на практиці часто стикається з численними перешкодами – бюрократичними процедурами, недостатнім фінансуванням програм підтримки, дискримінацією, відсутністю інформації про права.

1.3. Етапи міграційного процесу

Міграція (в тому числі і вимушена міграція) як процес складається з послідовних етапів, кожний з яких має свої відмітні характеристики. Більшість дослідників виділяють три стадії міграційного процесу – початкову (преміграційну), основну та завершальну (постміграційну) (рис. 1.10).

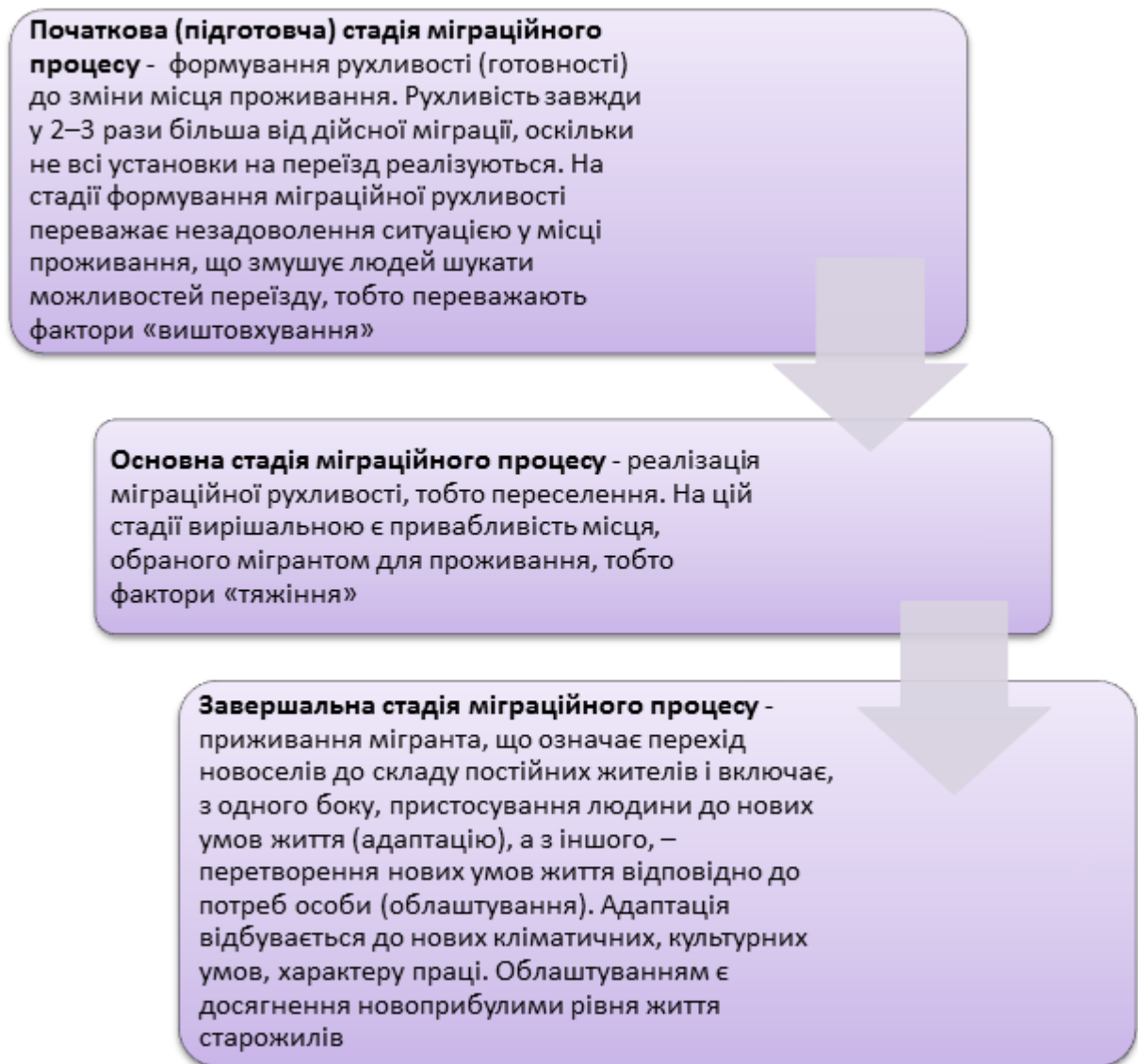

Рис. 1.10. Стадії міграційного процесу (побудовано автором за [27])

На різних етапах переселення активізуються неоднакові способи подолання труднощів, а також проявляються специфічні проблеми та ознаки психологічного навантаження. Те, як людина долає виклики на етапі прийняття рішення про переїзд, суттєво відрізняється від того, що їй доводиться переживати під час безпосереднього переміщення або в період пристосування до нового оточення. Кожна фаза породжує власний набір стресових факторів і вимагає різних внутрішніх ресурсів для їх подолання (рис. 1.11).

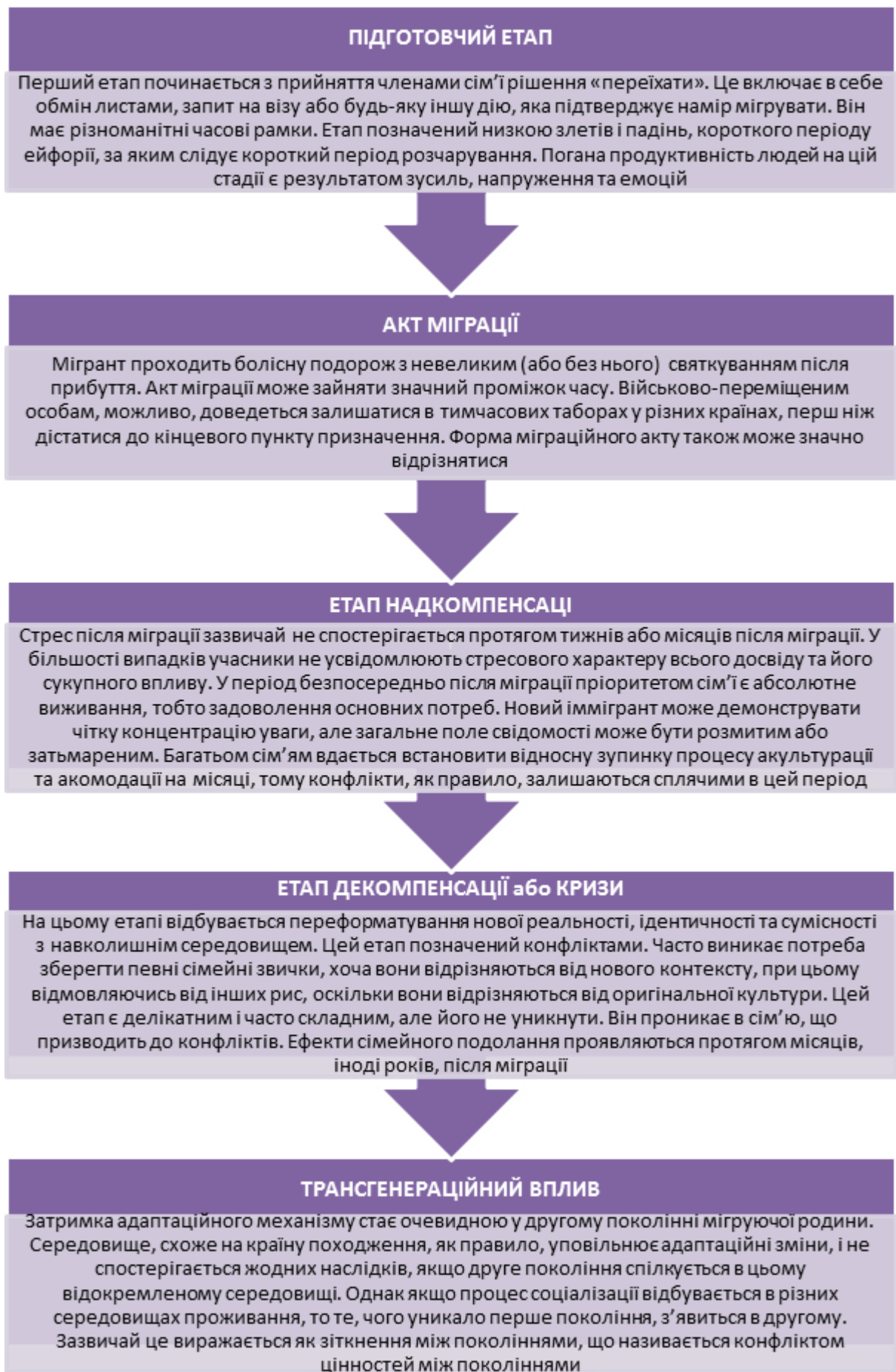

Рис. 1.11. Етапи міграції (побудовано автором за [75])

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНА У СВІТОВИХ ПОТОКАХ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Місце України в світових потоках вимушених міграцій населення

Система вимушених міграцій населення світу у XXI столітті зазнала суттєвих змін, перетворившись на одну з найактуальніших проблем сучасності. Статистичні дані УВКБ ООН свідчать, що наприкінці 2024 року кількість людей, які залишили місця постійного проживання внаслідок переслідувань, конфліктів, насильства, порушень прав людини або подій, що призвели до серйозної дестабілізації громадського порядку, досягла 123,2 млн. осіб, що становить один випадок на кожні шістьдесят сім мешканців планети [64] (рис. 2.1).

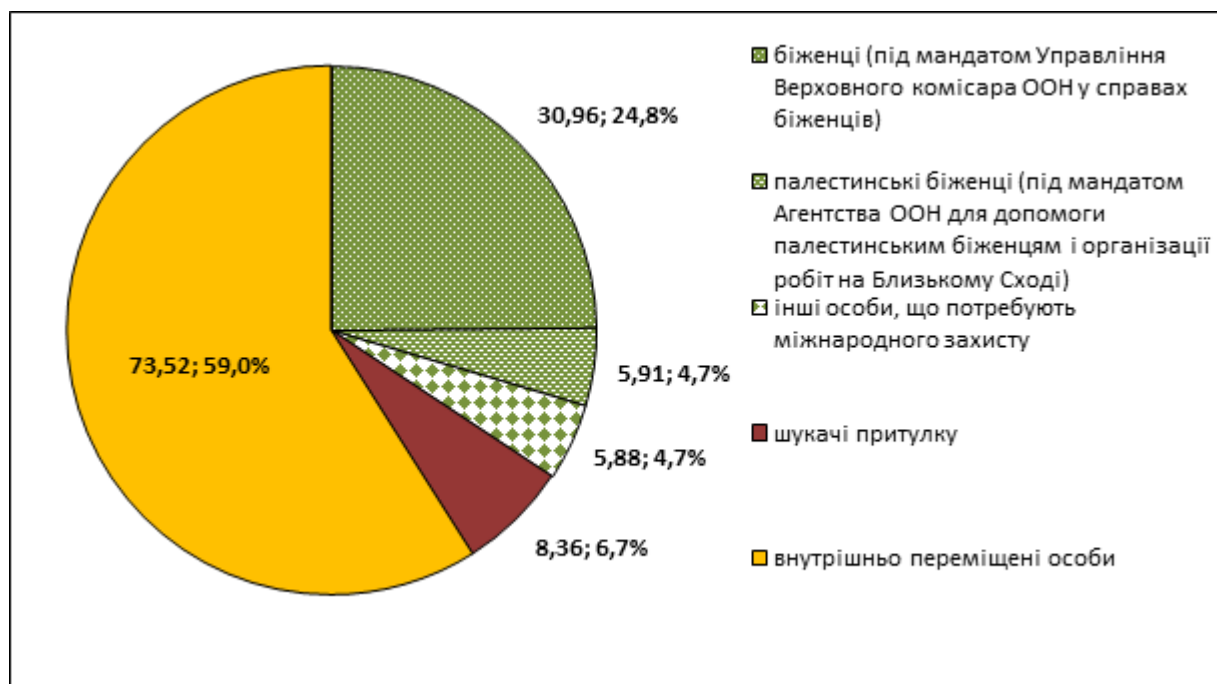

Рис. 2.1. Кількість вимушених мігрантів світу за типами, кінець 2024 року (побудовано автором за [64])

З цієї кількості приблизно 42,7 млн. отримали статус біженців (refugees), 73,5 млн. стали внутрішньо переміщеними особами (internally

displaced persons), а 8,4 млн. перебувають у категорії осіб, які шукають притулку (asylum-seekers) (рис. 2.1). Додатково 4,4 млн. людей зіткнулися з відмовою в громадянстві, що унеможлиблює реалізацію їхніх базових прав – отримання освіти, медичних послуг, офіційного працевлаштування та вільного переміщення [64].

Російське вторгнення в Україну, що почалося 24 лютого 2022 року, викликало одну з найбільших та найінтенсивніших хвиль міграції після завершення Другої світової війни, докорінно трансформувавши міжнародні міграційні потоки, їхню структуру та регіональні особливості.

Українська міграційна криза характеризується низкою **унікальних особливостей**, які вирізняють її серед інших глобальних переміщень населення [10].

Величезні масштаби вимушеної міграції з України. Наприкінці 2024 року приблизно 3,7 млн. українців залишалися внутрішньо переміщеними особами на території держави [76], тоді як ще 5,1 млн. перебували за межами країни внаслідок воєнних дій, що виводить Україну на п'яту позицію у світовому рейтингу країн-донорів вимушених мігрантів після Венесуели, Афганістану, Сирії та Палестини. Протягом 2024 року держава втратила 856,3 тис. громадян через вимушену еміграцію, що становить найвищий показник нових виїздів серед усіх країн світу (рис. 2.2) [59].

Про величезні масштаби вимушеної міграції населення України свідчить порівняння частки українців серед вимушених мігрантів та частки українців у населенні світу. Так, за даними Світового банку, населення України в 2024 році нараховувало 37,86 млн. осіб, що складало всього 0,46 % населення світу (8,142 млрд. жителів). У цей же час Україна забезпечує 7,14 % усіх вимушених переміщень у світі, в тому числі 5,0 % внутрішніх переміщень та 10,3 % – зовнішніх [82] (рис. 2.3).

Рис. 2.2. Провідні країни світу, з яких виїхало найбільше вимушених мігрантів, станом на кінець 2024 року (побудовано автором за [59])

Вражаючим є співвідношення кількості вимушених мігрантів до загальної чисельності населення країни. Якщо взяти населення України перед повномасштабною війною (41,13 млн. на 1 січня 2022 року [11]), то 8,8 млн. осіб, які змушені були покинути свої домівки, становлять 21,4 % від усіх жителів держави (з них 9,0 % складають внутрішньо переміщені особи, а 12,4 % – ті, хто виїхав за кордон). Такий відносний показник належить до найвищих серед сучасних міграційних криз у світі [10].

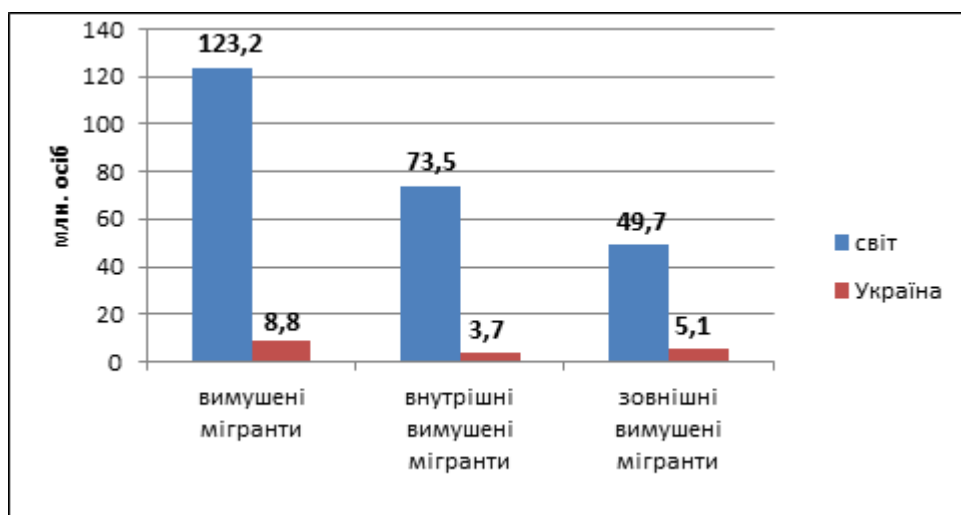

Рис. 2.3. Вимушені міграції населення світу та України станом на кінець 2024 року (побудовано автором за [59; 76])

Особливий правовий статус українців, які вимушено виїхали за кордон. Правовий статус українських вимушених мігрантів не вписується в стандартні категорії «біженців» (refugees) чи «осіб, що шукають притулку» (asylum-seekers) у класичному тлумаченні цих понять. УВКБ ООН виокремлює три групи українських громадян за кордоном: 1) ті, хто офіційно визнаний біженцями або отримав додаткові форми міжнародного захисту; 2) ті, чиї звернення щодо надання притулку перебувають на стадії розгляду; 3) ті, кому забезпечено інші варіанти легального перебування, зумовлені потребою у захисті (режим тимчасового захисту в ЄС) [10].

Режим тимчасового захисту (temporary protection) в Європейському Союзі є надзвичайним механізмом. Його мета – забезпечити негайний і тимчасовий колективний захист у зв'язку з масовим або очікуваним масовим потоком осіб з держав, що не входять до ЄС, які позбавлені можливості повернутися на батьківщину. Директива про тимчасовий захист, ухвалена в 2001 році (Temporary Protection Directive), створила для ЄС інструментарій реагування на подібні кризи [73]. Її розробка стала відповіддю на масштабні переміщення населення під час балканських воєн 1990-х років, проте упродовж двадцяти одного року після свого прийняття вона залишалася незадіяною. 4 березня 2022 року, лише через вісім діб після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, Рада ЄС одноголосним рішенням запровадила цей механізм для забезпечення оперативної й ефективної підтримки людей, які вимушено покидали Україну. Це рішення стало безпрецедентним випадком, що стало свідченням єдності та солідарності європейських держав [10].

Українці зі статусом тимчасового захисту гарантовано мають право легально проживати на території будь-якої країни-члена ЄС; отримати відповідне житло або тимчасове помешкання; офіційно працевлаштуватися без оформлення спеціальних дозвільних документів; навчатися дітям та дорослим (зокрема на мовних курсах); мати медичне обслуговування та користуватися системою охорони здоров'я; отримувати соціальну допомогу

(компенсації з безробіття, житлові субсидії, соціальне забезпечення або доступ засобів до існування); вільно пересуватися в межах Шенгенської зони; возз'єднатися з членами родини за певних умов [72]. Принциповою перевагою є відсутність необхідності проходити тривалу бюрократичну процедуру отримання притулку, яка може розтягуватися на місяці чи роки. Українці отримують захист автоматично після проходження реєстрації [10].

Станом на 30 квітня 2024 року приблизно 4,2 млн. українських громадян (82,4 % від загального числа вимушених мігрантів з України) перебували під тимчасовим захистом ЄС [73]. Отже, переважна більшість українців за кордоном не має офіційного статусу біженців або осіб, що шукають притулку, у традиційному розумінні. Вони перебувають під тимчасовим захистом, який становить окрему правову категорію [10].

Висока інтенсивність міграційних потоків. До початку повномасштабного російського вторгнення в Україну першість серед країн-донорів вимушених мігрантів у світі належала Сирії (6,8 млн. у 2021 році), Венесуелі (4,6 млн.), Афганістану (2,7 млн.), Південному Судану (2,4 млн.) та М'янмі (1,2 млн.) [66]. Збройні протистояння в цих країнах мали тривалий характер розвитку – від кількох років до декількох десятиліть. Так, початок громадянської війни у Сирії датується 2011 роком [1], венесуельської кризи – 2014 роком [7], збройне протистояння в Афганістані розпочалося ще 1979 року і триває вже понад сорок п'ять років [58]. Громадянська війна у Південному Судані тривала з 2013 по 2018 рік, проте насильницькі дії та дестабілізація в країні продовжуються дотепер [25]. Гоніння народності рохінджа в М'янмі почалися 1978 року, досягнувши свого апогею у формі геноциду в 2017 році [8; 71].

На противагу цьому, масова міграція українців відбулася впродовж надзвичайно короткого періоду – березень-травень 2022 року. Лише за перші два місяці повномасштабного вторгнення батьківщину залишили приблизно 5 млн. громадян [28], що стало безпрецедентною за швидкістю міграційною

кризою в європейському регіоні від часів завершення Другої світової війни (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка кількості перетинів кордонів Угорщини, Польщі, Республіки Молдови, Румунії та Словаччини громадянами України в 2022-2025 роках [2]

Регіональні особливості. Якщо сирійська чи афганська кризи характеризуються глобальним розсіюванням біженців, які розподілилися по Туреччині, Лівану, Йорданії, Ірану, Пакистану, Німеччину та інших державах, то українська міграція демонструє виразну регіональну локалізацію – більше 90 % переміщених осіб зосереджені в європейському регіоні. Упродовж усього періоду від 24 лютого 2022 року європейські держави зареєстрували понад 6,3 млн. українських громадян [5]. В середині 2025 року на території Європи зафіксовано 5,1 млн. українців, які вимушено покинули свою державу (рис. 2.5).

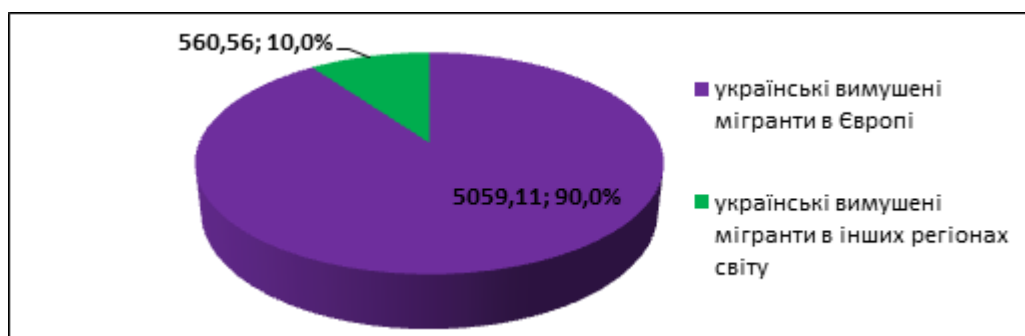

Рис. 2.5. Регіональний розподіл вимушених мігрантів України станом на середину 2025 року, тис. осіб (побудовано автором за [63])

Провідними країнами за кількістю зареєстрованих українців є Німеччина, Польща, Чехія, Великобританія, Іспанія, Румунія, Італія, Словаччина, Молдова, Нідерланди та Ірландія (рис. 2.6-2.7) [78]. За показником відносної концентрації біженців на одну особу населення лідирує Молдова (приблизно 56 українців на тисячу мешканців, що є найвищим показником у світі) та Чехія (36 українців) (рис. 2.8) [77]. За межами європейського регіону найбільшими приймаючими державами виступають Канада (298,1 тис. українців) і США (187 тис.) [31].

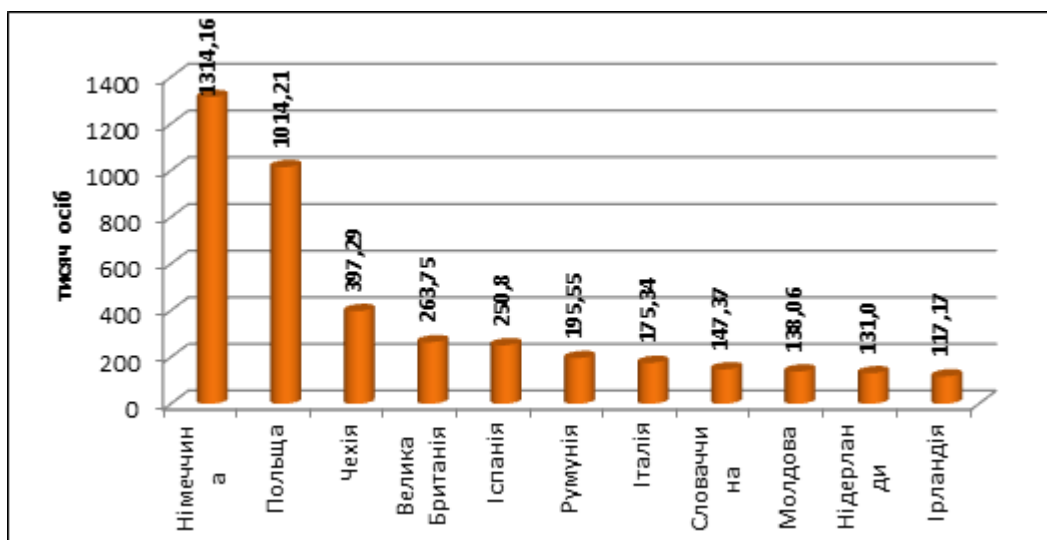

Рис. 2.6. Розподіл країн Європи за кількістю вимушених мігрантів України, 2022-2025 роки (побудовано автором за [78])

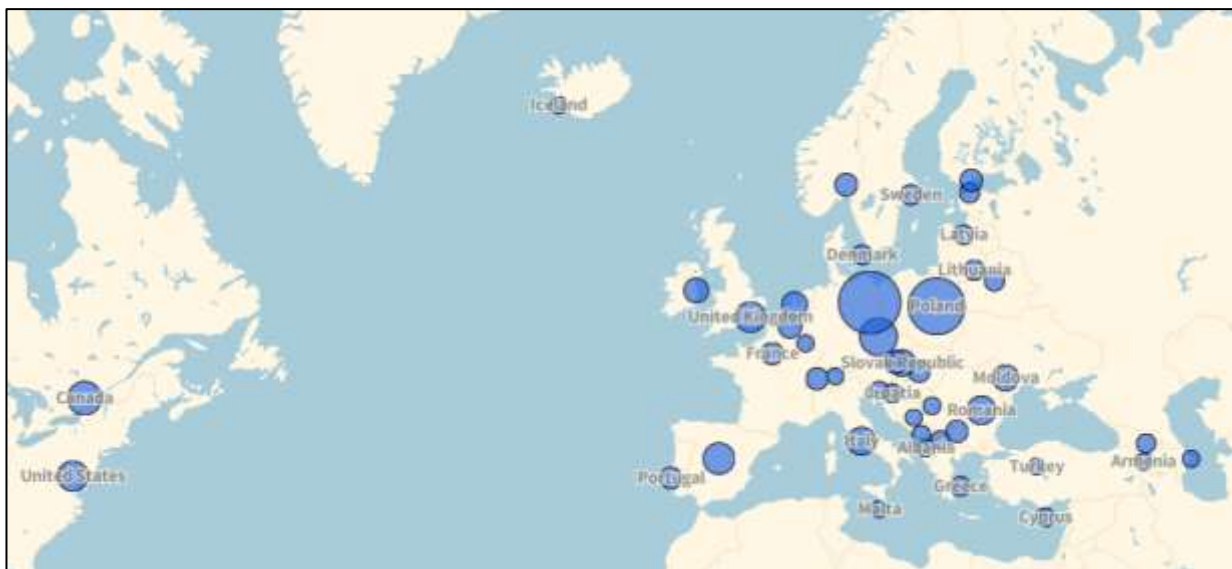

Рис. 2.7. Розміщення вимушених українських мігрантів з тимчасовим захистом або гуманітарними візами за країнами Європи та Північної Америки [2]

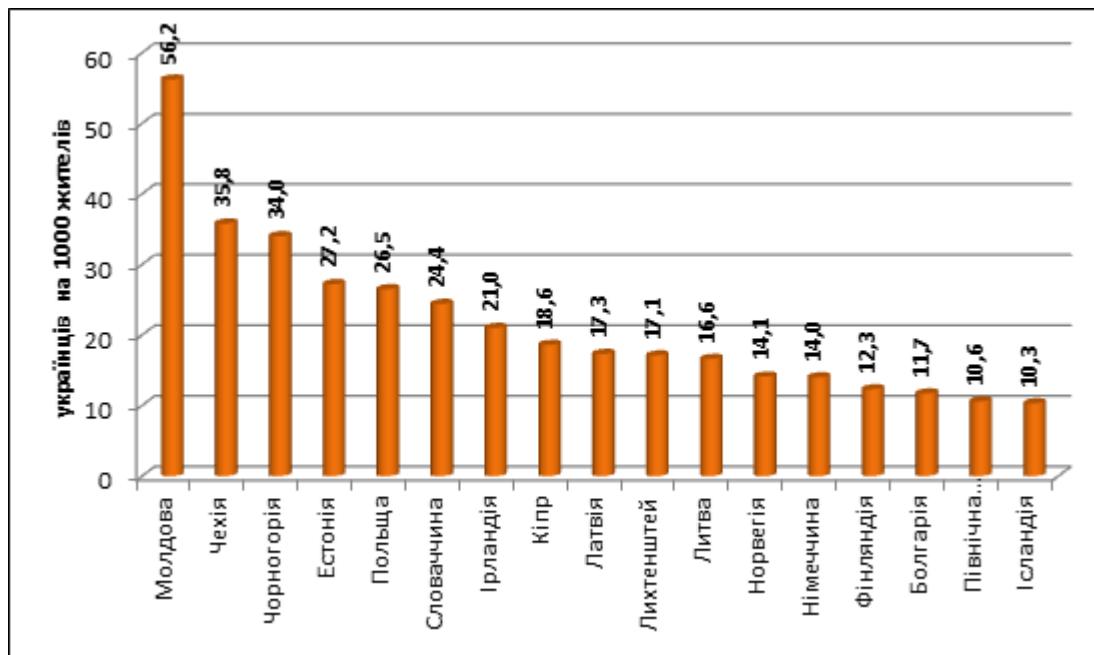

Рис. 2.8. Розподіл країн Європи за співвідношенням вимушених мігрантів України та чисельністю власного населення, кінець 2024 року (побудовано автором за [77])

За кількістю нових рішень щодо надання тимчасового захисту вимушеним мігрантам з України в 2025 році лідирували Німеччина, Польща, Чехія, Іспанія та Нідерланди (рис. 2.9).

Територіальна близькість, наявність спільних кордонів, безвізовий режим (що функціонує з 2017 року) та запровадження Директиви про тимчасовий захист сформували сприятливі передумови для міграції саме в європейському векторі. Така просторова концентрація спричинила водночас як серйозні виклики для приймаючих держав, так і можливості для скоординованої міжнародної реакції [10].

Соціально-демографічні характеристики. Українські вимушені мігранти характеризуються специфічним статеві-віковим складом – домінуючими категоріями серед них виступають жінки (44 % станом на кінець 2024 року) та неповнолітні (29 %) [31], що зумовлено законодавчими обмеженнями на виїзд чоловіків призовного віку (рис. 2.10-2.11).

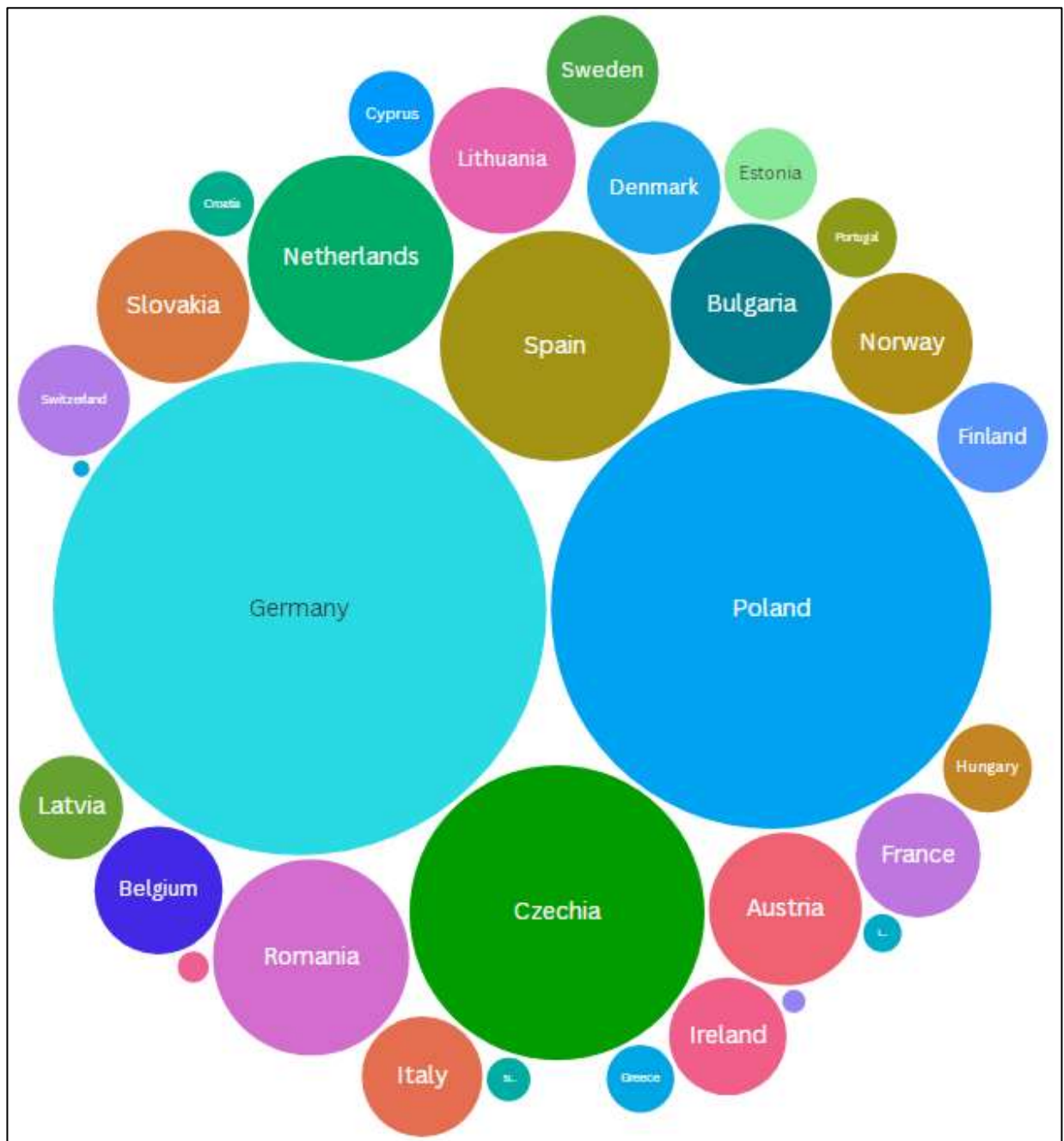

Рис. 2.9. Розподіл країн ЄС за кількістю нових рішень щодо надання тимчасового захисту вимушеним мігрантам з України в 2025 році [2]

Восени 2025 року зафіксовано різке зростання міграційного потоку (79 тис. українців упродовж вересня, що стало максимальним значенням з серпня 2023 року [17]). Таку ситуацію пов'язують з офіційним рішенням України надати чоловікам до 22 років право безперешкодного перетину кордону [56]. Це спричинило трансформацію статево-вікової структури українських вимушених мігрантів, збільшивши в ній частку чоловічого населення вікової категорії 18-22 роки.

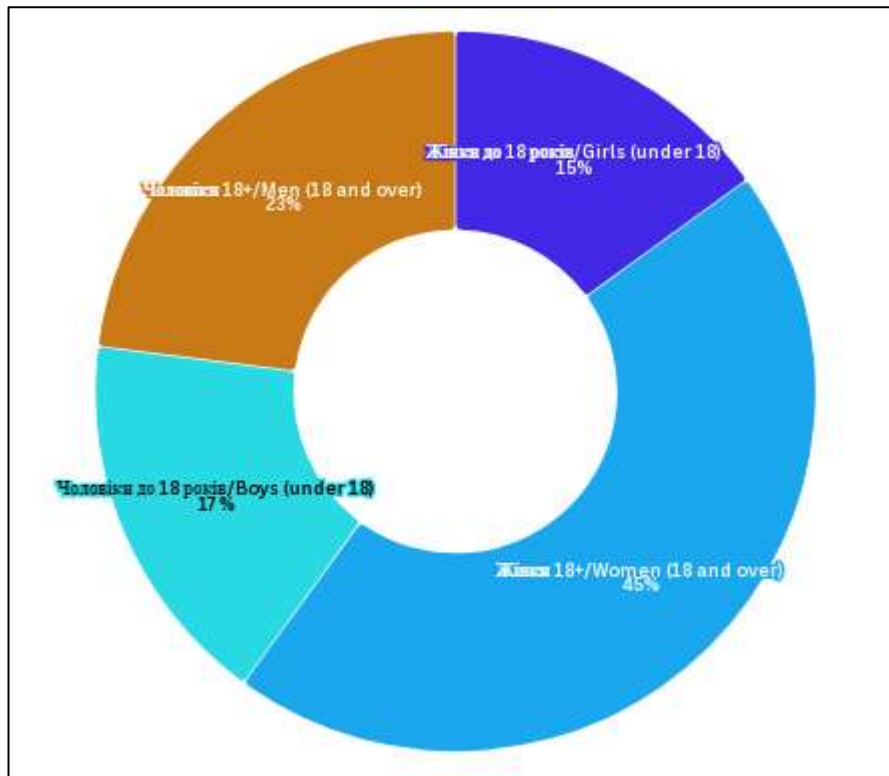

Рис. 2.10. Статеві-віковий склад українців з діючим тимчасовим захистом в країнах Європи, жовтень 2024 року [2]

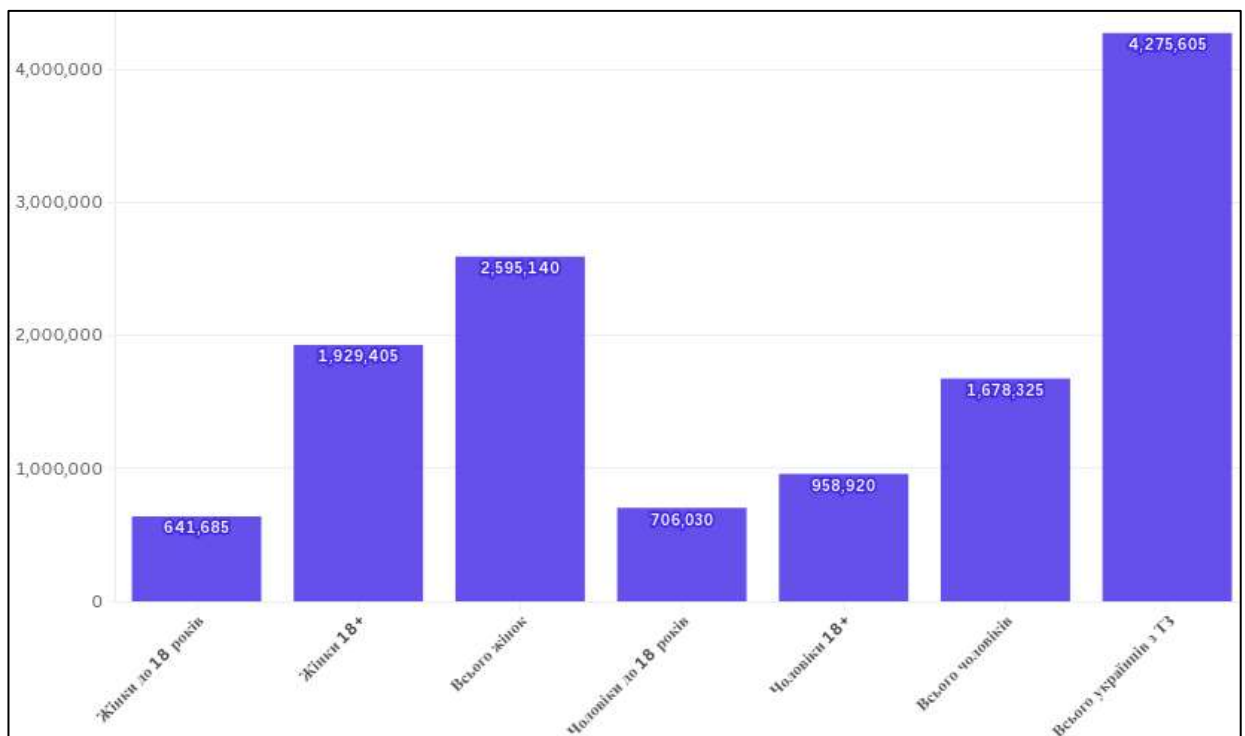

Рис. 2.11. Чисельність основних вікових та статевих груп українців з діючим тимчасовим захистом в країнах Європи, жовтень 2024 року [2]

Освітній рівень українських біженців демонструє вражаючі показники: приблизно 51 % володіють вищою освітою, а 28 % – спеціальною [53], що суттєво перевищує відповідні показники інших міграційних криз. Більше того, частка осіб з вищою освітою серед українських мігрантів значно вище середньоєвропейського рівня (який дорівнює 33,4 % населення віком 25-64 років) та навіть вище відповідних показників в Ірландії (52,7 %), Люксембурзі (50,5 %) та Норвегії (47,2 %), які традиційно вважаються найбільш освіченими та економічно розвиненими державами Європи [3].

2.2. Моделі повернення вимушених мігрантів

Міграційні процеси традиційно розглядаються як односторонні переміщення, що розпочинаються на батьківщині та завершуються в державі призначення. Проте дійсність виявляється значно складнішою. Окремі категорії населення, особливо ті, що залишили домівки примусово чи вимушено, з часом відчують потребу в поверненні, що може бути спричинено прагненням до возз'єднання з родиною, змінами умов у приймаючих державах або на батьківщині, нелегальністю їх перебування, обмеженими можливостями для працевлаштування тощо [61].

За визначенням Міжнародної організації з міграцій (МОМ), **повернення** у загальному тлумаченні означає процес або дію переміщення назад до місця відправлення. Такі переміщення можуть здійснюватися в межах національних кордонів держави, як це відбувається з внутрішньо переміщеними особами та демобілізованими комбатантами; або між державою тимчасового перебування чи транзиту та батьківщиною, що притаманно трудовим мігрантам, біженцям або особам, які шукають притулку [74].

Таким чином, зворотні міграційні процеси становлять невід'ємну складову міграційного досвіду. Міжнародна практика оперує двома

основними моделями повернення: добровільним та примусовим (рис. 2.12) [74].

Рис. 2.12. Моделі повернення вимушених мігрантів (побудовано автором за [9; 74])

Статистичні дані МОМ свідчать, що впродовж 2023 року підтримку при поверненні отримали 71951 вимушених мігрантів, серед яких 78 % використали Програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції (AVRR), а 22 % – Програми добровільного гуманітарного повернення та реінтеграції (VHR). Найактивніше ці програми використовували мігранти в

Нігерії (13039 осіб), Німеччини (10761 осіб), Лівії (9369 осіб), Йомену (6537 осіб) та Греції (2705 осіб) [74].

Програма сприяння добровільному поверненню та реінтеграції (Assisted Voluntary Return and Reintegration, AVRR) являє собою комплекс адміністративної, логістичної та фінансової підтримки, що охоплює також реінтеграційну допомогу мігрантам, які не спроможні або не мають наміру продовжувати перебування в країні призначення чи транзиту та прийняли рішення повернутися на батьківщину [74]. Це ініціатива МОМ, що робить повернення мігрантів до держав походження *усвідомленим, безпечним, добровільним та гідним*. Згідно програми, мігрантам можуть допомогти отримати проїзні документи, провести медичні огляди, консультації, надати тимчасове житло, логістичну підтримку переміщення, спеціалізовану допомогу та направити до інших постачальників послуг. Принциповим є те, що повернення має базуватися на поінформованій та добровільній згоді [81]. AVRR надає допомогу з 1979 року, і за цей період нею скористалися більше 1,5 млн. осіб. В регіональному аспекті такі програми найрозвиненіші в Європі. Водночас варто відзначити, що впродовж останніх сорока років спектр регіонів, де впроваджуються заходи AVRR, постійно розширюється і нині така допомога набирає обертів не лише в Європі, а й у Африці, Азії, Америці та Океанії [61].

Добровільне гуманітарне повернення та реінтеграція (Voluntary Humanitarian Return and Reintegration, VHR) – це механізм реалізації концепції добровільного повернення та реінтеграції в умовах гуманітарних криз, що набуває критичного значення для мігрантів, які перебувають у вкрай скрутних обставинах. Це стосується передусім найбільш вразливих категорій населення: жінок, неповнолітніх без батьківського догляду та розлучених з родиною, літніх людей, осіб, які мають медичні й особливі потреби, а також тих, хто позбавлений волі. Ініціатива VHR запрацювала 2015 року з метою забезпечення життєво необхідної, гуманної, безпечної, гідної та оперативної допомоги в евакуації іноземних громадян, які

опинилися на території держав, охоплених кризою. У таких країнах критична безпекова та операційна ситуація унеможливило забезпечення адекватного захисту перебування мігрантів. Відмінна риса програми VHR полягає у синтезі екстрених евакуаційних заходів з базовими засадами захисту та підтримки, якими керується MOM. Реалізація програми відбувається в прискореному форматі, дотримуючись міжнародних стандартів гуманітарних евакуацій [60; 74].

Узагальнення міжнародного досвіду повернення вимушених мігрантів дозволяє ідентифікувати ряд ключових географічних закономірностей (рис. 2.13).

Узагальнення міжнародного досвіду повернення вимушених мігрантів є критично важливим для формування національної стратегії повернення й реінтеграції переміщених українців. Масштаби української міграційної кризи (8,8 млн. вимушених мігрантів, що становить 21,4 % довоєнного населення) та її специфічні характеристики вимагають комплексного підходу до організації процесів репатріації.

Для України актуальними є обидві моделі повернення – добровільна та примусова. Добровільна модель, зокрема програми типу AVRR, може стати основою для повернення українців з європейських країн після завершення активної фази воєнних дій. Враховуючи, що 82,4 % українців перебувають під тимчасовим захистом ЄС, який за своєю природою є обмеженим у часі, створення ефективної системи добровільного асистованого повернення набуває особливого значення. Така система має включати не лише логістичну підтримку переїзду, а й комплексні програми реінтеграції, що охоплюють працевлаштування, житлове забезпечення, відновлення соціальних зв'язків та психологічну підтримку.

Високий освітній рівень українських мігрантів (51 % з вищою освітою) створює сприятливий потенціал для успішної реінтеграції за умови створення відповідних економічних можливостей на батьківщині. Водночас географічна концентрація українців в Європі (понад 90 %) та їхня успішна

інтеграція в приймаючих країнах можуть ускладнити процеси повернення, оскільки частина мігрантів може прийняти рішення про довгострокове або постійне перебування за кордоном.

ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРІЙНА МОДЕЛЬ ПОВЕРНЕННЯ

- найінтенсивніше повернення спостерігається у великі міста та регіональні центри, які пропонують кращі економічні можливості та соціальні послуги. Периферійні сільські території характеризуються нижчими показниками репатріації

ПРИКОРДОННА АСИМЕТРІЯ

- в прикордонних регіонах частіше спостерігаються транскордонні форми життєдіяльності з циркулярною міграцією. Повернення має неповний характер із збереженням зв'язків з країною перебування

ІНФРАСТРУКТУРНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ

- просторовий розподіл повернення корелює з географією відновлення інфраструктури – транспортної, енергетичної, соціальної тощо. Регіони з швидшим відновленням інфраструктури демонструють вищі темпи репатріації

ЕКОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ

- в постконфліктних регіонах географія повернення визначається розміщенням мінних полів, радіаційним забрудненням або руйнуванням екосистем. Це створює «міграційні тіні» – території, непридатні для повернення

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ

- повернення не обмежується фізичним переміщенням, а передбачає соціальну реінтеграцію. Географічна структура повернення часто збігається з ареалами культурної спорідненості, де мігранти мають мережі соціальної підтримки

МОДЕЛЬ «МУЛЬТИСКАЛЯРНОГО ПОВЕРНЕННЯ»

- повернення може бути тимчасовим, поетапним або віртуальним – через дистанційну зайнятість, збереження економічних зв'язків із країною перебування. Найбільш помітна ця тенденція в Європі, на Балканах, у країнах Близького Сходу та Північної Африки

Рис. 2.13. Географічні закономірності повернення вимушених мігрантів (побудовано автором за [9])

Особливої уваги потребує питання повернення внутрішньо переміщених осіб (3,7 млн. станом на кінець 2024 року). Для цієї категорії ключовими факторами повернення є відновлення безпеки в регіонах походження, розмінування територій, відбудова інфраструктури та створення економічних можливостей. Географічні закономірності повернення, виявлені

на основі світового досвіду (рис. 2.13), цілком застосовні до українського контексту.

Центро-периферійна модель передбачає, що найінтенсивніше повернення відбуватиметься до великих міст та регіональних центрів, які пропонують кращі економічні можливості. Це потребує розробки спеціальних програм стимулювання повернення до малих міст та сільських територій.

Інфраструктурна зумовленість означає, що пріоритетність відбудови інфраструктури в окремих регіонах прямо впливатиме на темпи та масштаби репатріації. Це вимагає стратегічного планування відновлення з урахуванням міграційних аспектів.

Екологічні обмеження в українському контексті пов'язані передусім з масштабним замінуванням територій, що створює «міграційні тіні» – зони, непридатні для повернення до завершення розмінування.

Соціально-культурна адаптація набуває особливого значення, враховуючи тривалість перебування частини мігрантів за кордоном та їхню адаптацію до нових умов життя.

Україна має потенціал скористатися міжнародною підтримкою для організації повернення та реінтеграції своїх громадян. Співпраця з МОМ, УВКБ ООН та іншими міжнародними організаціями може забезпечити доступ до фінансових ресурсів, експертизи та перевірених механізмів підтримки повернення. Водночас необхідно враховувати, що успішність процесів репатріації залежатиме від швидкості завершення воєнних дій, ефективності відбудови, створення економічних можливостей та здатності держави забезпечити безпеку і гідні умови життя для тих, хто повертається. Чим довше триватиме війна, тим більша частина українців може прийняти рішення про довгострокове залишення за кордоном, що актуалізує необхідність розробки механізмів підтримки зв'язків з діаспорою та створення можливостей для циркулярної міграції.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНІХ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

3.1. Чисельність внутрішньо переміщених осіб та їх динаміка

Вперше Україна зіткнулася з проблемою внутрішньо переміщених осіб (ВПО) після окупації Криму Росією та початку збройного протистояння на Донбасі, що спричинило переміщення близько 1,5 млн. громадян. Повномасштабне російське вторгнення 2022 року викликало нову, значно масштабнішу хвилю вимушених переміщень населення. Оскільки війна триває, обстріли населених пунктів продовжуються, лінія фронту пересувається, кількісний та якісний склад ВПО перебуває у стані постійної трансформації [6]. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), у перші тижні після 24 лютого 2022 року щоденно реєструвалося сотні тисяч нових випадків внутрішнього переміщення. Пік внутрішньої міграції припав на березень-травень 2022 року, коли кількість ВПО досягла максимальних значень – близько 8 млн. осіб, що становило майже 20 % довоєнного населення України (рис. 3.1).

Динаміка чисельності ВПО демонструє хвилеподібний характер, що відображає зміни інтенсивності бойових дій, контрнаступальні операції Збройних Сил України (ЗСУ) та сезонні фактори. За даними МОМ, станом на кінець 2025 року в Україні налічувалося приблизно 3,7 млн. ВПО, що становить близько 9 % довоєнного населення держави. За даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, в листопаді 2025 року зареєстровано 4,6 млн. ВПО [51]. Розбіжність у статистичних даних МОМ та Мінсоцполітики пояснюється принципово різними методологіями збору інформації та критеріями обліку. Дані МОМ (3,7 млн.) відображають фактичну кількість людей, які на момент дослідження

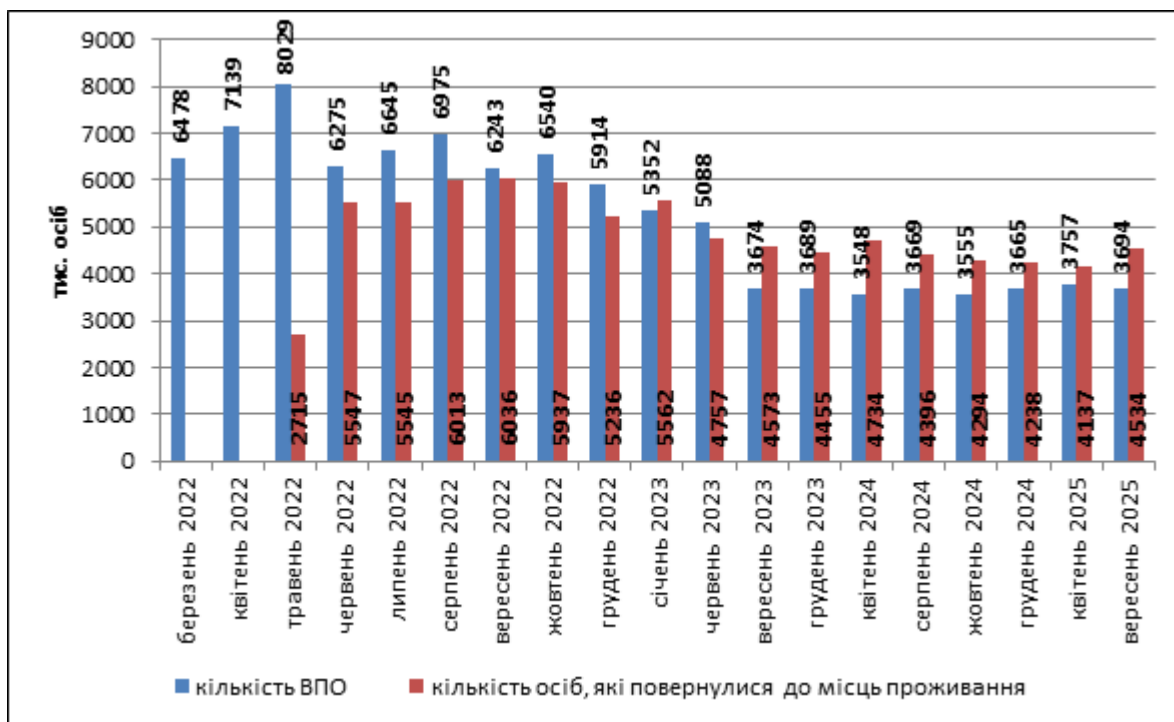

Рис. 3.1. Динаміка кількості ВПО України в 2022-2025 роках (побудовано автором за [76])

перебувають у статусі ВПО. Дані Мінсоцполітики (4,6 млн.) показують адміністративно зареєстровану кількість ВПО, яка включає всіх, хто офіційно має цей статус, незалежно від реального місцезнаходження.

Процес внутрішнього переміщення в Україні можна умовно поділити на кілька етапів:

Перший етап (24 лютого – травень 2022 року) характеризувався масовим та хаотичним переміщенням населення з територій активних бойових дій. У цей період відбувалася евакуація населення з Київської, Чернігівської, Сумської областей, штурм Маріуполя, інтенсивні бої на Харківщині. Головними мотивами переміщення були збереження життя та фізична безпека. Переміщення носило стихійний характер, люди часто не мали чіткого плану щодо місця призначення та тривалості перебування (рис. 3.1).

Другий етап (червень – серпень 2022 року) позначився відносною стабілізацією фронту та початком зворотних міграцій до деокупованих територій Київської, Чернігівської та частково Харківської областей.

Кількість ВПО почала поступово зменшуватися, проте одночасно продовжувалося переміщення населення зі Сходу та Півдня України, де тривали активні бойові дії.

Третій етап (вересень 2022 – лютий 2023 року) співпав з успішними контрнаступальними операціями ЗСУ на Харківщині та Херсонщині. Деокупація значних територій дозволила частині ВПО повернутися до своїх домівок. Водночас російські ракетні удари по енергетичній інфраструктурі восени-взимку 2022 року спричинили нову хвилю внутрішніх переміщень, особливо з великих міст (рис. 3.1).

Четвертий етап (березень 2023 року – дотепер) характеризується відносною стабілізацією кількості ВПО на рівні 3,5-3,7 млн. осіб. Цей період відзначається поступовою адаптацією переміщених осіб до нових умов життя, формуванням відносно стійких міграційних моделей та зменшенням інтенсивності зворотних міграцій.

3.2. Регіональні особливості внутрішніх вимушених переміщень українців

Внутрішні вимушені міграції в Україні характеризуються вираженою просторовою диференціацією, яка визначається географією бойових дій, рівнем безпеки регіонів, їхнім економічним потенціалом та соціальною інфраструктурою. Аналіз регіональних особливостей внутрішніх переміщень дозволяє виокремити регіони-донори (території вибуття ВПО) та регіони-реципієнти (території прийому ВПО).

Регіони-донори ВПО. Найбільші обсяги вибуття населення зафіксовані в регіонах, які безпосередньо постраждали від бойових дій, опинилися під тимчасовою окупацією або перебувають у безпосередній близькості до лінії фронту (рис. 3.2-3.3, табл. 3.1).

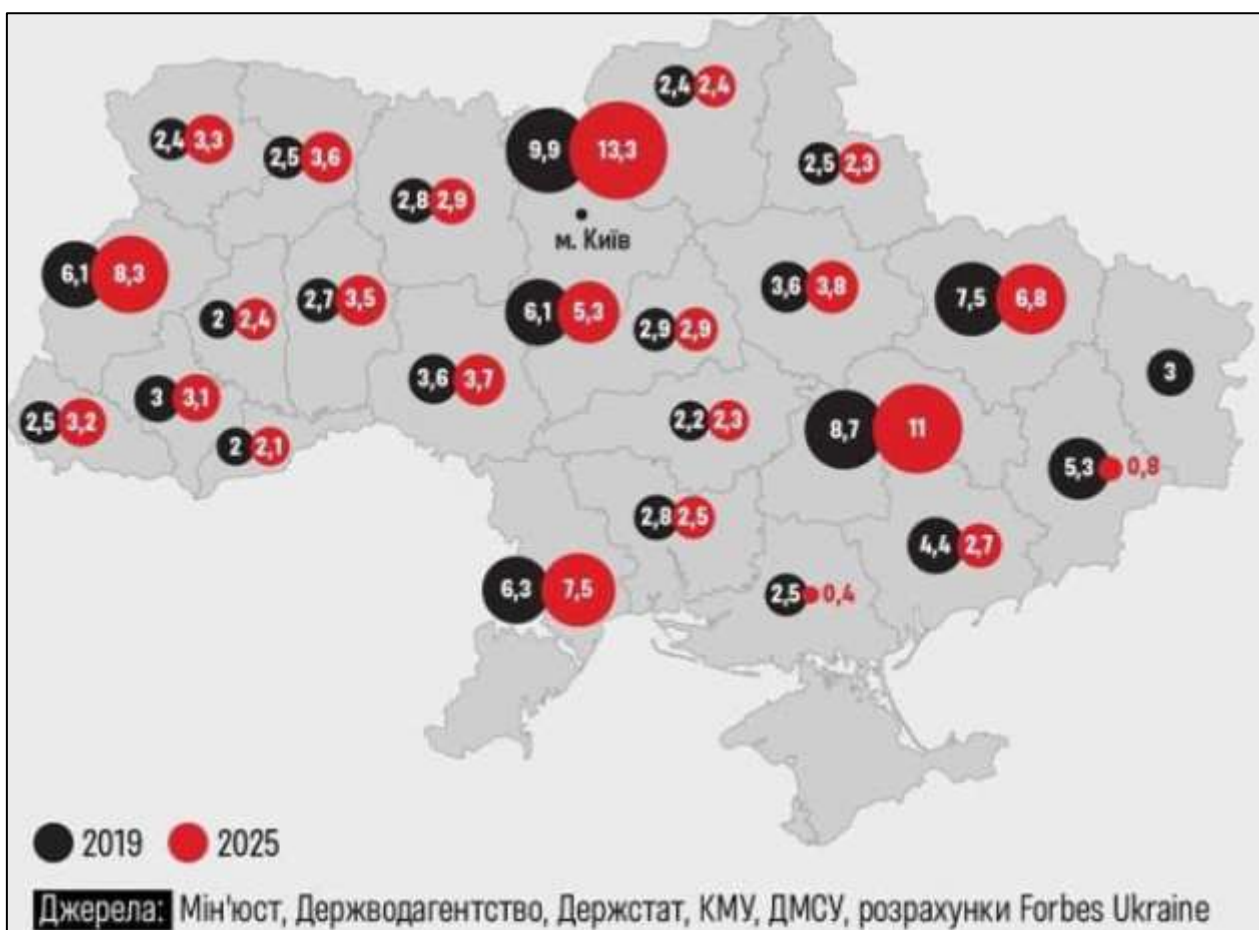

Рис. 3.2. Зміни чисельності населення за регіонами України в 2019-2025 роках [32]

Донецька область є абсолютним лідером за кількістю ВПО, які з неї виїхали. Ще з 2014 року регіон зазнав масштабного відтоку населення, а повномасштабне вторгнення 2022 року посилює цю тенденцію. За оцінками МОМ, з Донеччини походить практично третина всіх ВПО України (табл. 3.1). Особливо постраждали Маріуполь, який був майже повністю зруйнований, Волноваха, Авдіївка, Мар'їнка, Вугледар, Соледар, Лиман, Часів Яр, Слов'янськ, Краматорськ, Бахмут та багато інших населених пунктів [22]. Значна частина населення втратила житло внаслідок активних бойових дій, масованих обстрілів та окупації значних частин області.

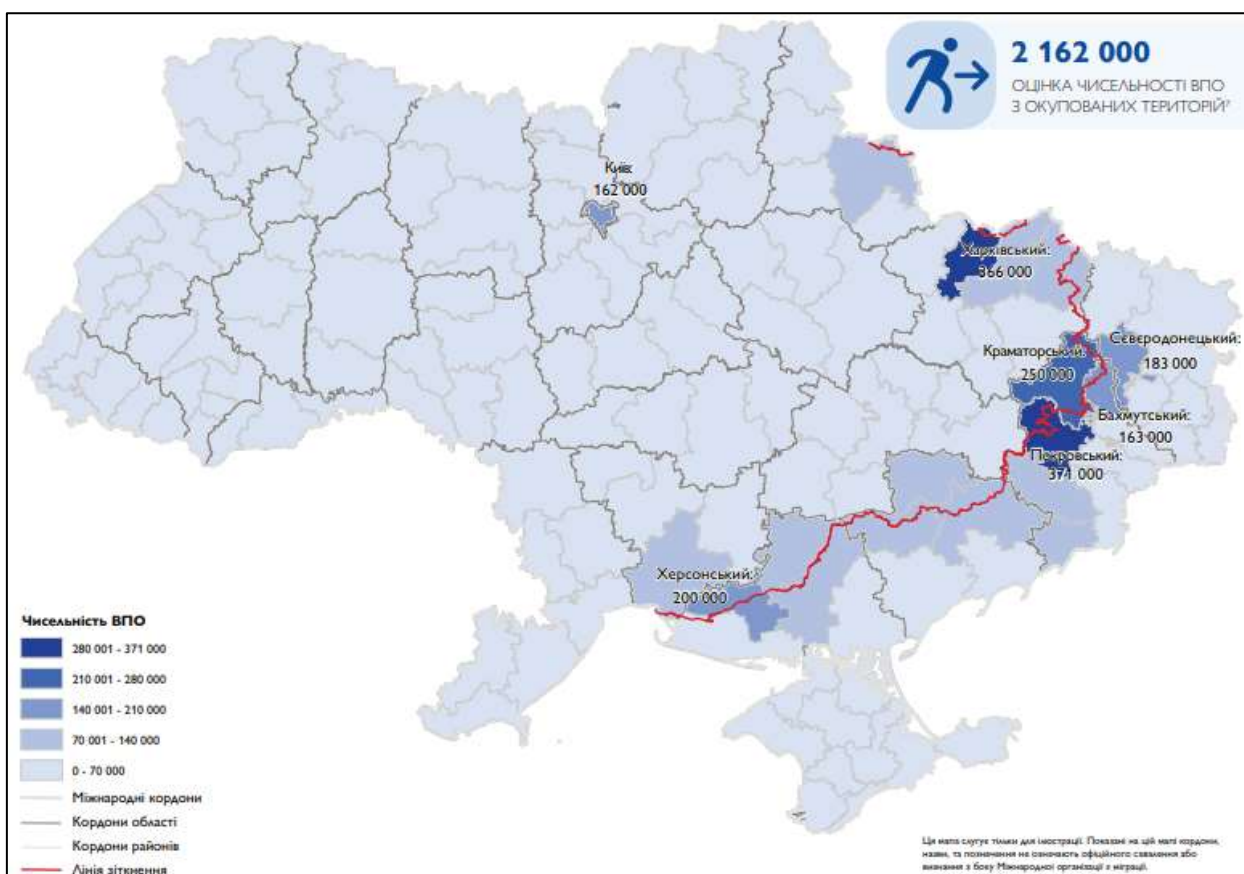

Рис. 3.3. Оцінка чисельності ВПО України за районами походження, 2025 рік [16]

Таблиця 3.1

Регіони України, з яких найбільше виїхало ВПО, січень 2025 року [15]

Область	% від загальної чисельності ВПО
Донецька	28%
Харківська	20%
Херсонська	12%
Запорізька	11%
Луганська	6%
Інші області	23%

Харківська область зазнала інтенсивних бойових дій на початку повномасштабного вторгнення. Масові обстріли Харкова, окупація північних та східних районів області спричинили масштабне переміщення населення. Особливо постраждали Ізюм, Куп'янськ, Балаклія, Вовчанськ. Після деокупації значних територій восени 2022 року частина населення повернулася, проте прифронтові райони продовжують втрачати мешканців

через постійні обстріли. За оцінками, за період війни область покинули близько 700 тис. осіб [49].

Херсонська область пережила майже повну окупацію навесні 2022 року та деокупацію правобережної частини восени того ж року. Місто Херсон та прилеглі території перебувають під постійними обстрілами, що унеможлиблює повернення значної частини населення. Лівобережна частина регіону залишається окупованою.

Запорізька область значною частиною окупована російськими військами, лінія фронту проходить через північні території регіону. Постійні обстріли Запоріжжя, окупація Мелітополя, Бердянська, Енергодара спричинили значне переміщення населення – близько 500-600 тис. осіб [13].

Подібно до Донеччини, *Луганська область* пережила дві хвилі міграції – у 2014-2015 роках та після лютого 2022 року. Практично повна окупація області російськими військами спричинила масовий відтік населення. Найбільше постраждали Сєверодонецьк, Лисичанськ, Рубіжне, Старобільськ. З початку повномасштабного вторгнення з регіону виїхало понад 300 тис. осіб [48].

Київська область зазнала масованого нападу у перші дні війни. Окупація Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Бородянки, бої в Києві спричинили масову евакуацію населення. Після деокупації у квітні 2022 року більшість населення повернулася, проте окремі населені пункти, що зазнали значних руйнувань, досі не відновили довоєнну чисельність.

Чернігівська та Сумська області на початку війни опинилися під частковою окупацією та інтенсивними обстрілами. Після відведення російських військ у квітні 2022 року більшість населення повернулася, проте прикордонні райони продовжують потерпати від обстрілів.

Миколаївська область перебуває на передовій з перших днів війни. Постійні обстріли Миколаєва та південних районів області спричинили переміщення близько 300-400 тис. осіб (рис. 3.2).

Регіони-реципієнти ВПО. Найбільше ВПО прийняли регіони Центральної, Західної України та окремі міста Східної України, які залишилися під контролем українських властей і характеризуються відносно стабільною безпековою ситуацією (рис. 3.4, табл. 3.2).

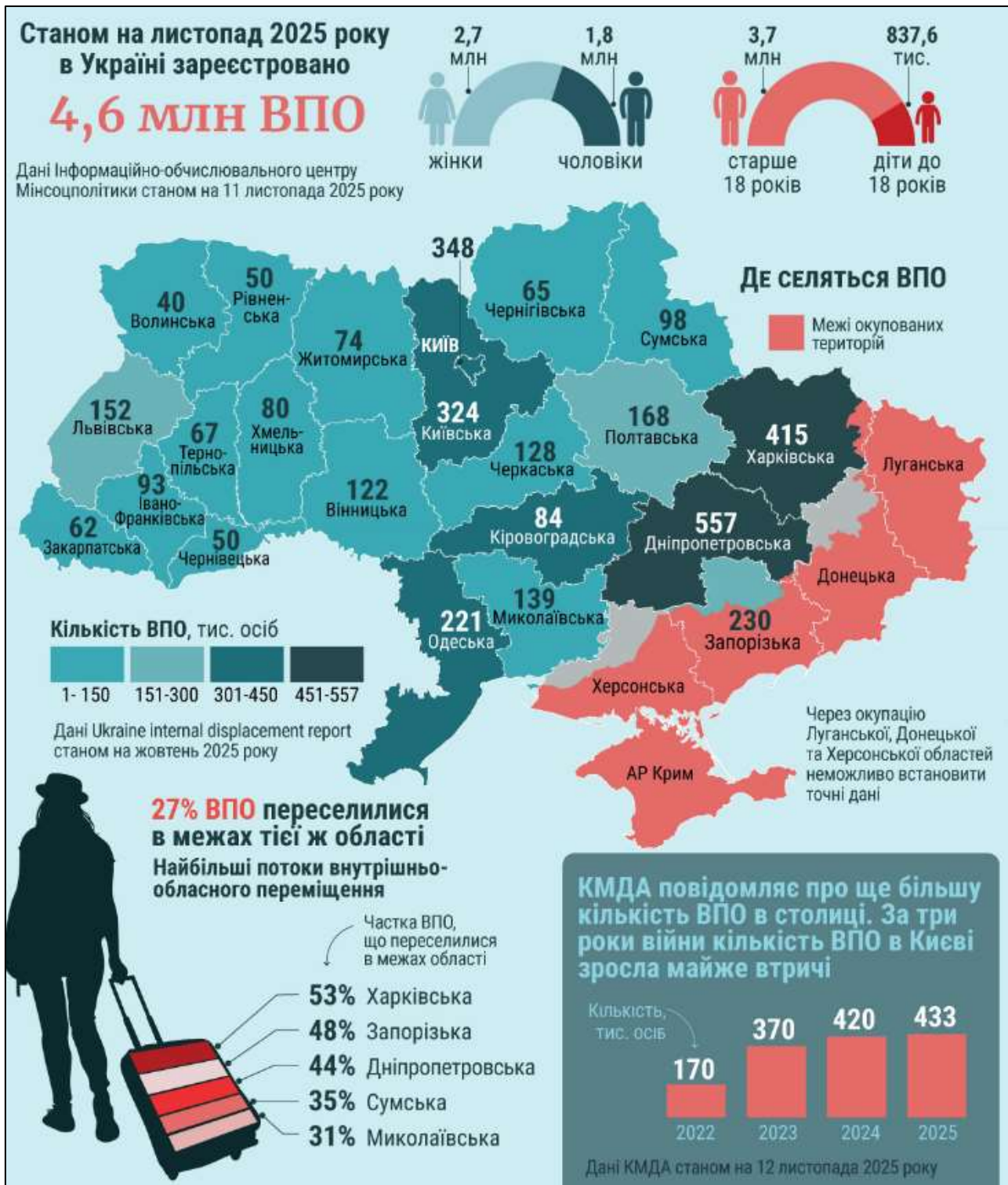

Рис. 3.4. ВПО за регіонами України, кінець 2025 року [51]

**Регіони України, які прийняли найбільшу кількість ВПО,
січень 2025 року [15]**

Область	% від загальної чисельності ВПО
Дніпропетровська	14%
Харківська	12%
м. Київ	11%
Київська	8%
Запорізька	6%
Інші області	49%

Дніпропетровська область стала одним з головних центрів прийому ВПО, насамперед завдяки Дніпру – великому промислового та адміністративному центру із розвинутою соціальною інфраструктурою. Область прийняла близько 550 тис. ВПО, переважно зі Сходу України. Дніпро став транзитним хабом для евакуації населення з окупованих територій.

Харківська область, попри те що сама є значним регіоном-донором ВПО, одночасно виступає важливим центром прийому переміщених осіб. Область прийняла понад 400 тис. ВПО, переважно з Луганської та Донецької областей, а також з окупованих та прифронтових районів самої Харківщини. Харків, як другий за величиною промисловий та освітній центр України, навіть в умовах постійних обстрілів залишається привабливим для ВПО завдяки розвинутому ринку праці, потужній соціальній інфраструктурі та можливостям для працевлаштування. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що місто, яке саме перебуває під регулярними ракетними ударами, продовжує приймати та інтегрувати переміщених осіб з ще небезпечніших регіонів.

Київська область та м. Київ (після деокупації) стали важливими центрами прийому ВПО. Столиця та область разом прийняли понад 650 тис. переміщених осіб завдяки розвинутому ринку праці, соціальній інфраструктурі та можливостям для працевлаштування.

Запорізька область прийняла близько 230 тис. ВПО. Як і Харківщина, регіон одночасно є і донором, і реципієнтом переміщених осіб. Запоріжжя, як обласний центр, залишаючись під постійною загрозою обстрілів через близькість до лінії фронту, продовжує приймати ВПО з окупованих південних районів області (Мелітополя, Бердянська, Енергодара) та сусідніх Херсонської і Донецької областей. Потужний промисловий потенціал міста, наявність великих підприємств машинобудування та металургії, розвинена соціальна інфраструктура роблять Запоріжжя привабливим центром для тих, хто шукає можливості працевлаштування та відносно стабільні умови життя, попри безпекові ризики.

Одеська область прийняла близько 220 тис. ВПО, переважно з Херсонської, Миколаївської та Запорізької областей. Одеса, як великий портовий, промисловий та культурний центр Півдня України, стала природним центром тяжіння для переміщених осіб з південних регіонів. Попри ракетні удари та загрозу з моря, місто зберігає економічну активність та приваблює ВПО можливостями працевлаштування в портовій галузі, торгівлі, сфері послуг. Географічна близькість до регіонів-донорів, культурна спорідненість та наявність соціальних зв'язків зробили Одещину важливим центром прийому південних переселенців.

Полтавська область прийняла близько 170 тис. ВПО, виступаючи важливим центром центральної України. Полтава та інші міста області стали притулком для переміщених осіб із Харківської, Донецької, Луганської областей. Відносна віддаленість від лінії фронту, розвинена аграрна та харчова промисловість, доступність житла порівняно з великими обласними центрами, а також географічне розташування на перехресті транспортних шляхів зробили Полтавщину привабливим місцем для тимчасового або постійного розміщення ВПО.

Львівська область традиційно виступає одним з найбезпечніших регіонів України. Львів та інші міста області прийняли близько 150 тис. ВПО.

Розвинена туристична інфраструктура, близькість до західного кордону, відносна безпека зробили регіон привабливим для переміщених осіб.

Інші регіони України прийняли помірну кількість ВПО. *Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька області* характеризуються високим рівнем безпеки, але обмеженими економічними можливостями. *Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Черкаська, Кіровоградська області* виступають проміжними центрами між регіонами-донорами та західними областями.

Схема міжрегіональних потоків ВПО представлена на рис. 3.5.

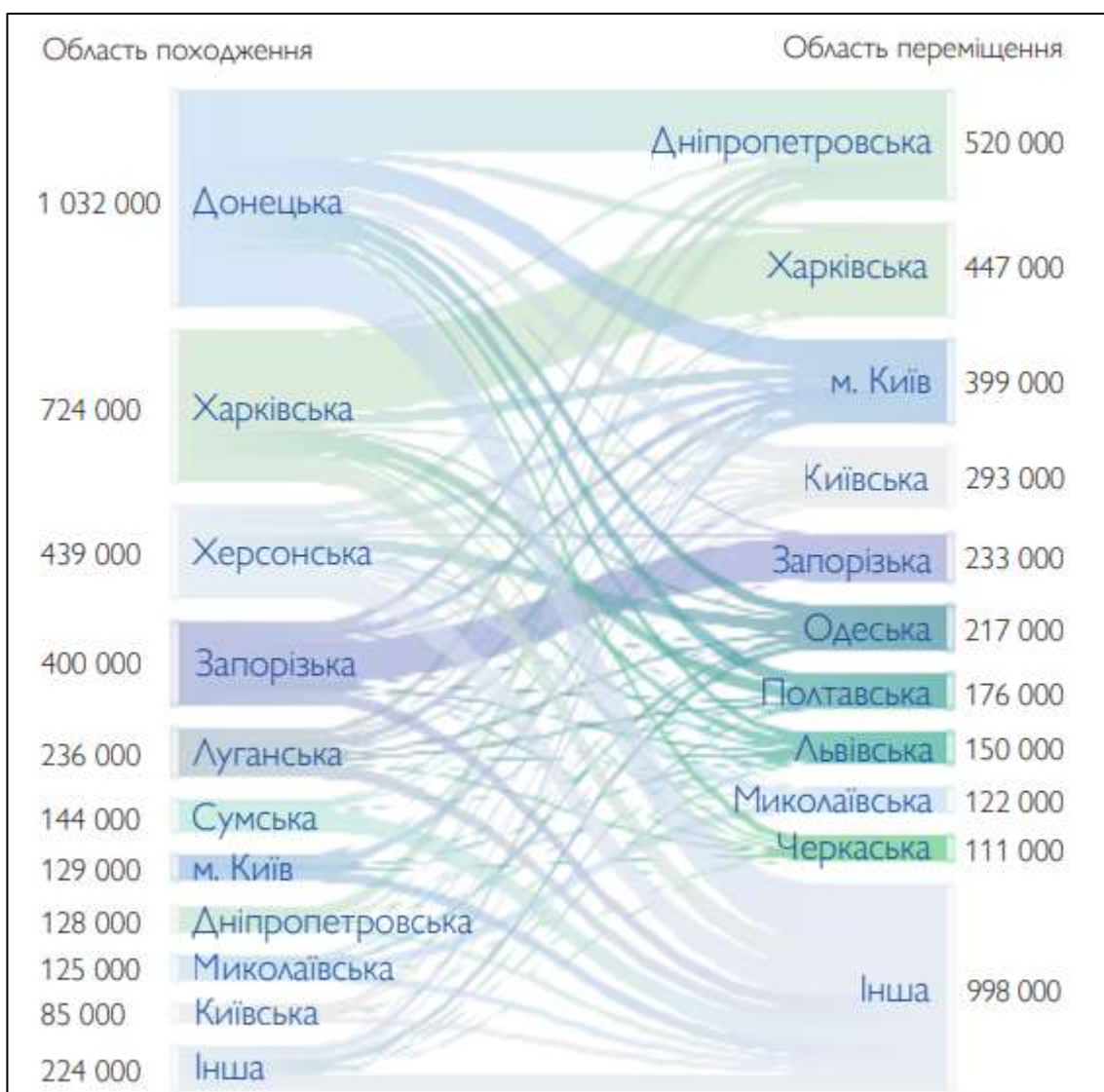

Рис. 3.5. Міжрегіональні внутрішні переміщення населення України в 2022-2024 роках [15]

Аналіз регіональних особливостей дозволяє виявити кілька ключових *географічних закономірностей* (рис. 3.6).

ПРИНЦИП МІНІМАЛЬНОЇ ВІДСТАНИ

- значна частина ВПО прагне переміщуватися на мінімально можливу відстань від місця постійного проживання. Це пояснюється бажанням зберегти зв'язки з рідними місцями, можливістю контролювати майно, сподіванням на швидке повернення. Так, населення Донеччини переміщалося переважно до Дніпропетровської, Харківської, Запорізької областей; мешканці Херсонщини – до Миколаївської та Одеської областей

УРБАНІЗАЦІЙНИЙ ГРАДІЄНТ

- переміщені особи віддають перевагу великим та середнім містам, які пропонують кращі можливості для працевлаштування, житло, розвинену соціальну інфраструктуру, освітні та медичні заклади. Найбільше ВПО зосереджені в обласних центрах – Києві, Львові, Дніпрі, Одесі, Харкові, Запоріжжі

ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР

- загальна тенденція внутрішніх переміщень спрямована на захід – до регіонів з найвищим рівнем безпеки та найбільшою віддаленістю від бойових дій. Західні області демонструють найвищі показники прийому ВПО відносно власної чисельності населення

СОЦІАЛЬНО-МЕРЕЖЕВА ЗУМОВЛЕНІСТЬ

- вибір місця переміщення часто визначається наявністю родичів, друзів, знайомих у регіоні-реципієнті. Соціальні мережі забезпечують первинну підтримку, допомогу з житлом та працевлаштуванням, що критично важливо на початковому етапі переміщення

ЕКОНОМІЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ

- регіони з розвинутою економікою, наявністю робочих місць, вищими заробітними платами виступають магнітами для ВПО. Київ та область, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Львівська області приваблюють переміщених осіб саме завдяки економічним можливостям

ТРАНСПОРТНА ДОСТУПНІСТЬ

- наявність розвинутої транспортної інфраструктури, залізничних та автомобільних сполучень значно впливає на вибір напрямку переміщення. Міста-хаби (Дніпро, Львів, Київ, Вінниця) приймають найбільше ВПО

Рис. 3.6. Географічні закономірності розміщення ВПО по території України (побудовано автором)

Регіональна диференціація внутрішніх вимушених переміщень в Україні відображає складну взаємодію безпекових, економічних, соціальних та географічних факторів, створюючи унікальну просторову картину міграційних процесів у воєнний час.

3.3. Структурні особливості внутрішніх вимушених переміщень українців

ВПО в Україні не є однорідною групою. Вони відрізняються за складом домогосподарства, статево-віковою та освітньо-професійною структурою, соціально-економічними характеристиками, тривалістю переміщення, типом населеного пункту, де проживають, мотивацією переміщення тощо. Розуміння структурних особливостей ВПО є критично важливим для розробки ефективних програм підтримки та реінтеграції.

В структурі домогосподарств ВПО станом на кінець 2024 року переважали домогосподарства, які склалися з двох осіб, однією з яких була дитина (рис. 3.7-3.9).

Рис. 3.7. Склад домогосподарств ВПО України, кінець 2024 року [15]

Рис. 3.8. Склад домогосподарств ВПО України за кількістю дітей, кінець 2024 року [15]

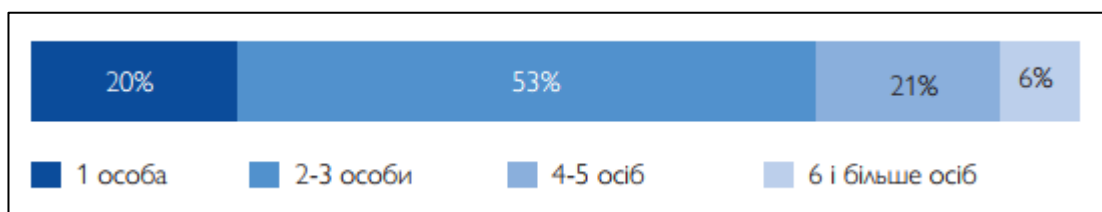

Рис. 3.9. Склад домогосподарств ВПО України за кількістю осіб, кінець 2024 року [15]

Статеві-віковий склад ВПО в Україні має виражену специфіку, зумовлену воєнними обставинами та законодавчими обмеженнями на виїзд чоловіків призовного віку за кордон.

За даними обстежень МОМ, серед ВПО переважають жінки – приблизно 59 % від загальної їх кількості наприкінці 2024 року (рис. 3.10). Це пояснюється кількома факторами. По-перше, чоловіки призовного віку (18-60 років) часто залишаються в регіонах походження через мобілізацію або участь у територіальній обороні. По-друге, жінки частіше приймають рішення про евакуацію разом з дітьми та літніми родичами, тоді як чоловіки можуть залишатися для захисту майна або продовження роботи. По-третє, значна частина ВПО представлена самотніми матерями з дітьми або літніми жінками.

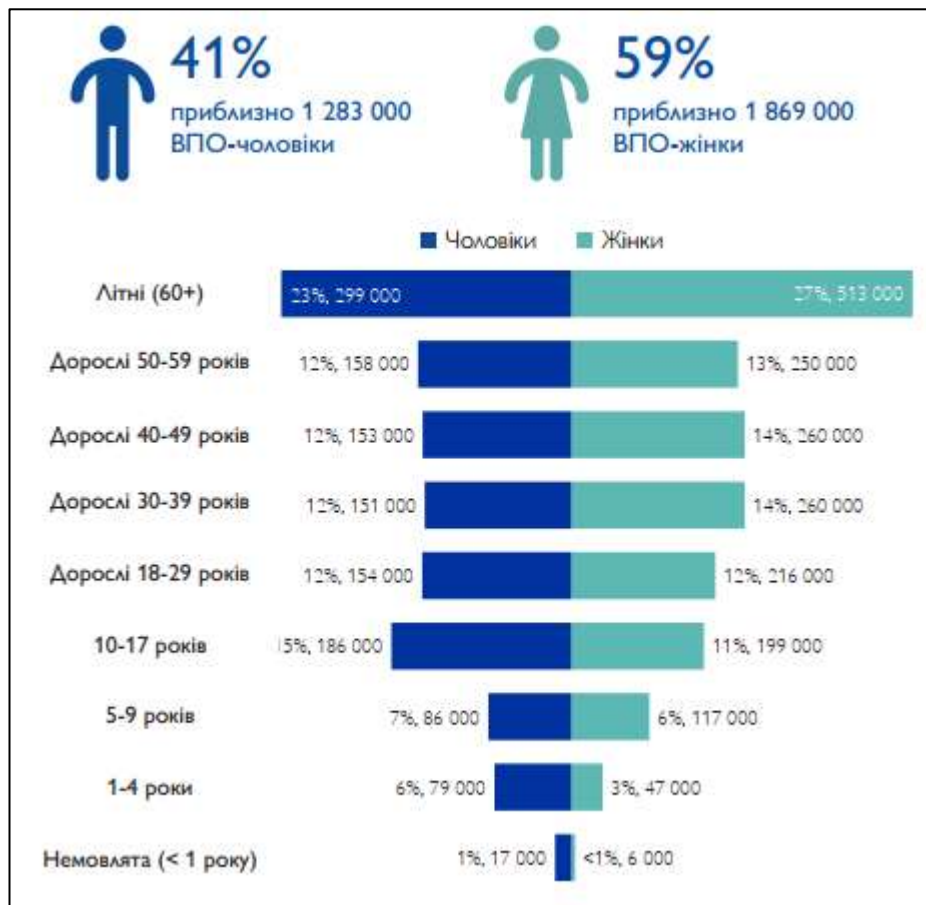

Рис. 3.10. Статеві-віковий склад ВПО України, кінець 2024 року [15]

Віковий склад ВПО характеризується підвищеною часткою дітей та осіб похилого віку. За різними оцінками, діти віком до 18 років становлять

близько 25-30 % від загальної кількості ВПО. Це створює додаткові виклики у сфері освіти, оскільки переміщені діти потребують інтеграції в нові освітні заклади, психологічної підтримки та адаптації до нових умов навчання.

Особи похилого віку (60 років і старше) становлять приблизно 20-25 % ВПО. Літні люди часто переміщуються разом з дорослими дітьми або онуками, рідше – самостійно. Ця категорія потребує особливої уваги через обмежену мобільність, хронічні захворювання, потребу в медичній допомозі та складнощі з адаптацією до нових умов життя.

Працездатне населення (18-60 років) становить приблизно 45-50 % ВПО, причому серед них переважають жінки. Чоловіки працездатного віку представлені меншою мірою через обмеження на виїзд та мобілізацію (рис. 3.10).

Вікова структура ВПО поступово змінюється. Станом на травень 2023 року близько п'ятої частини ВПО мали вік від 60 років, ще п'ята частина належала до вікової категорії 46-59 років. Переважна більшість переселенців на той момент були молодшими за 45 років. З того часу відбулися помітні зміни у віковому складі: кількість літніх людей (60+) серед ВПО збільшилася майже до третини, група віком 46-59 років також зросла і становить близько чверті всіх переселенців. Водночас частка людей віком 25-45 років скоротилася [35] (рис. 3.11).

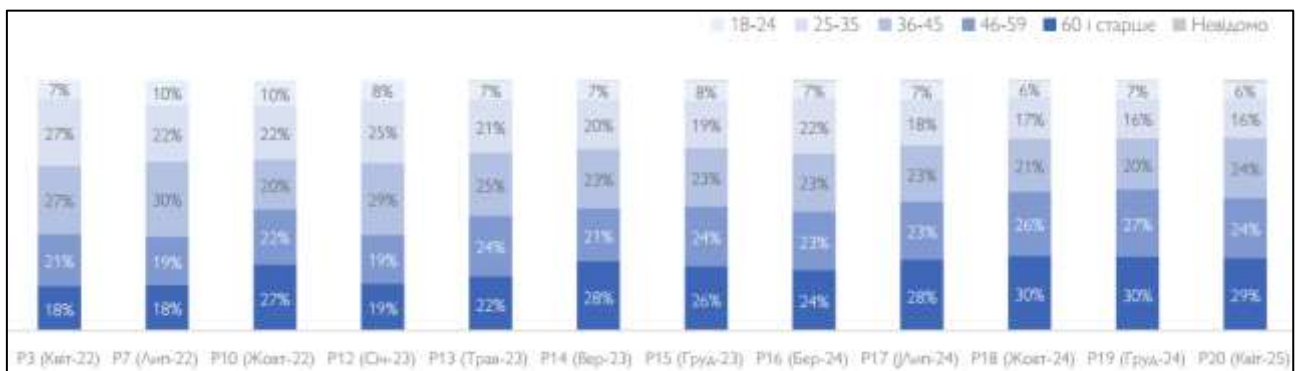

Рис. 3.11. Динаміка вікової структури ВПО України в 2022-2025 роках, за раундами досліджень [35]

Серед вразливих категорій ВПО слід зазначити осіб з інвалідністю, хронічними захворюваннями, неповнолітніх людей похилого віку, ВПО з 2014 року (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Вразливі категорії ВПО України, кінець 2024 року [15]

Освітньо-професійна структура ВПО відображає економічну специфіку регіонів-донорів. Серед ВПО зі Сходу України значну частку становлять працівники промислових підприємств – шахтарі, металурги, машинобудівники. З Півдня України – працівники аграрного сектору, торгівлі, транспорту. Значна частина ВПО до переміщення працювала в державному секторі – освіті, охороні здоров'я, соціальних службах, державному управлінні.

За *тривалістю переміщення* переважають ВПО, які перемістилися більше 2-х років (рис. 3.13), що свідчить про затяжний характер кризової ситуації в країні. Це вказує на критичну необхідність розробки та впровадження ефективної стратегії швидкого відновлення та сталих рішень проблеми ВПО [15].

Рис. 3.13. Розподіл ВПО України за тривалістю переміщення, кінець 2024 року [15]

За типом населених пунктів переважають ВПО у великих містах (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Розподіл ВПО України за типом населених пунктів, кінець 2024 року [15]

Мотиви внутрішнього переміщення в Україні є комплексними та часто поєднують кілька факторів (рис. 3.15). Безпекові фактори – уникнення прямої загрози життю через бойові дії, обстріли, окупацію. Це первинний та найпотужніший чинник переміщення. Близько 88 % ВПО, які здійснили лише

Рис. 3.15. Причини переміщення ВПО України (первинного та повторного), 2025 рік [35]

одне переміщення, зазначили, що погіршення безпекової обстановки в їхніх колишніх місцях проживання стало ключовим мотивом для виїзду. Проте у групі тих, хто переміщувався двічі чи більше, спектр причин виявився значно ширшим, що демонструвало не тільки постійну загрозу, а й інші супутні виклики [35].

Хоча 41 % повторно переміщених осіб як і раніше називали небезпеку основною причиною залишення попередніх місць перебування, інші фактори також мали істотний вплив. Економічні труднощі виявилися особливо вагомими: 18 % цієї категорії ВПО вказували на втрату джерел доходу, а 16 % наголошували на браку доступного житла як на головному мотиві переїзду. Певну роль відігравали й особисті обставини: 7 % повторно переміщених осіб зазначили, що виїхали через значну відстань від родини та близьких у попередніх населених пунктах. Менш ніж 1 % повторно переміщених ВПО називали недоступність гуманітарної допомоги основною причиною від'їзду з попередніх місць проживання [35].

Серед інших мотивів можна назвати соціальні (бажання забезпечити дітям продовження освіти, доступ до медичних послуг, нормальні умови

розвитку, що особливо актуально для сімей з дітьми), психологічні (неможливість жити в умовах постійного стресу, страху, психологічних травм від пережитого насильства, втрати близьких), інфраструктурні мотиви (руйнування житла, відсутність комунікацій (води, електрики, опалення), недоступність базових послуг) тощо.

При виборі нового місця проживання близькість до родичів та знайомих є найвагомим фактором. Загалом 39 % ВПО зазначили, що саме це стало вирішальною причиною обрання їхніх нинішніх населених пунктів. Серед інших пріоритетів: 21 % ВПО вказали на сприятливий рівень безпеки, 14 % – на наявність житла, а 11 % – на можливості працевлаштування (рис. 3.16).

Рис. 3.16. Причини переселення ВПО України (первинного та повторного) до поточного місця проживання, 2025 рік [35]

Структурні особливості ВПО в Україні відображають складність та багатовимірність міграційної кризи, створюючи різноманітні виклики для системи підтримки та інтеграції ВПО, що вимагає диференційованого підходу до розробки політики та програм допомоги.

3.4. Проблеми внутрішньо переміщених осіб та шляхи їх вирішення

ВПО в Україні стикаються з комплексом взаємопов'язаних проблем, що охоплюють економічну, соціальну, психологічну, правову та житлову сфери (табл. 3.3). Ефективне вирішення цих проблем вимагає координованих зусиль держави, місцевої влади, міжнародних організацій, бізнесу та громадянського суспільства.

Таблиця 3.3

Відсутність доступу до товарів та послуг ВПО України (в порівнянні з непереміщеними особами), 2025 рік [16]

Категорія	ВПО	Непереміщені особи
Медикаменти	38%	32%
Павербанки і генератори	34%	27%
Можливості для заробітку	33%	23%
Продовольчі товари	32%	19%
Медичні послуги	31%	31%
Будівельні / ремонтні матеріали	31%	37%
Засоби гігієни	30%	13%
Житло	29%	6%
Одяг та інші НГПТ	29%	11%
Підтримка осіб з інвалідністю	21%	22%
Юридичні консультації	18%	14%
Доступ до належної освіти	16%	17%
Психологічні послуги	16%	16%
Доступ до грошей (наприклад, банкомати)	9%	6%
Допомога у перевезенні та евакуації	9%	6%
Нічого з перерахованого	16%	27%

За даними Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС ООН), в Україні в 2025 році 12,7 млн. людей потребували допомоги, в тому числі 2,8 млн. переміщених осіб [52] (рис. 3.17-3.18).

Рис. 3.17. Розподіл ВПО, що потребують допомоги, за регіонами України в 2025 році [52]

Рис. 3.18. Розподіл людей, що потребують допомоги, за видами потреб у 2025 році [52]

3.4.1. Житлові проблеми. Забезпечення житлом залишається найгострішою проблемою для ВПО (рис. 3.19). Масштаби внутрішнього переміщення значно перевищили наявні житлові ресурси регіонів-реципієнтів.

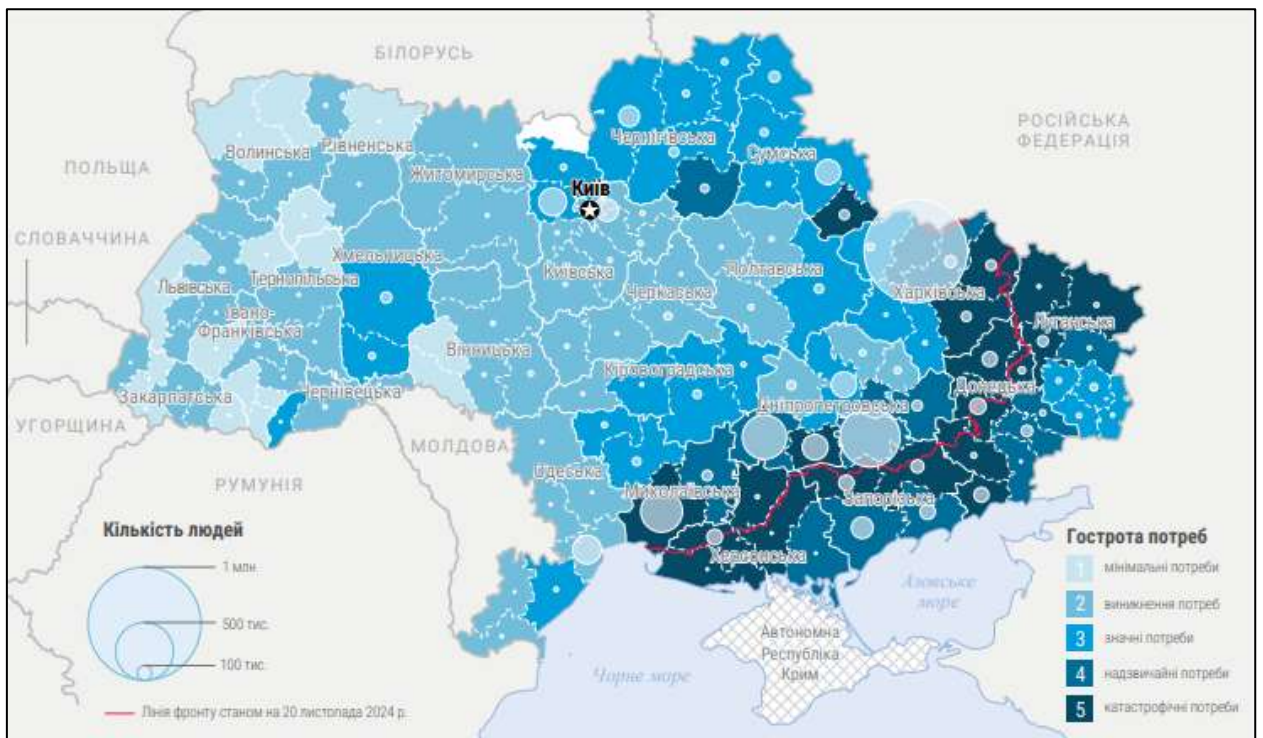

Рис. 3.19. Розподіл людей (у т.ч. ВПО), що потребують допомоги в житлі та непродовольчих товарах, за регіонами України в 2025 році [52]

Основні житлові проблеми:

Високі орендні ставки. Масовий приплив ВПО спричинив різке зростання цін на оренду житла в регіонах-реципієнтах. У деяких містах вартість оренди зросла на 50-100 % порівняно з довоєнним періодом, що робить житло недоступним для значної частини переміщених осіб з обмеженими фінансовими ресурсами (рис. 3.20). Приблизно кожен третій орендар (31 %) виділяє більше 70 % сімейного бюджету на покриття житлових витрат, включаючи орендну плату та оплату комунальних послуг (рис. 3.21) [33].

Обмежена місткість центрів тимчасового розміщення. Хоча на початку війни була створена розгалужена мережа центрів тимчасового розміщення, їхня місткість виявилася недостатньою для охоплення всіх потребуючих. Крім того, тривале проживання в таких центрах створює психологічний дискомфорт через відсутність приватності та обмеженість особистого простору.

Рис. 3.20. Середні витрати домогосподарств ВПО України на житло (разом з комунальними послугами), 2024 рік [33]

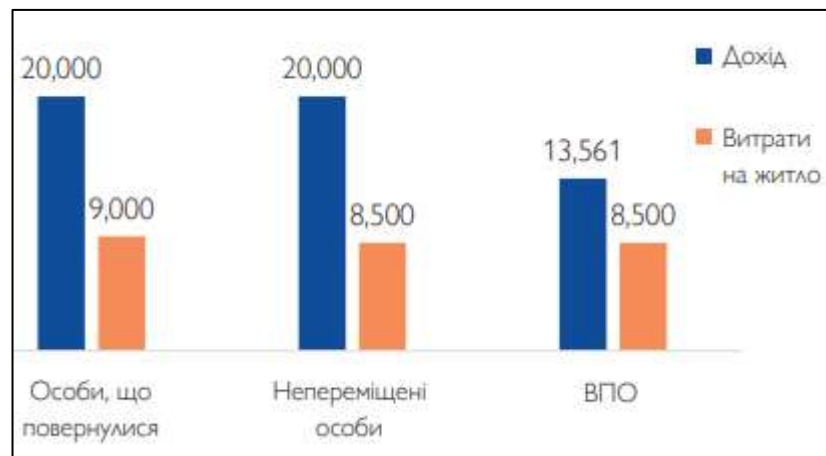

Рис. 3.21. Співвідношення середньомісячного рівня доходів домогосподарств українців порівняно з витратами на житло у грн. (оренда та комунальні послуги), 2024 рік [33]

Незадовільні умови проживання. Значна частина ВПО змушена проживати в умовах, що не відповідають мінімальним стандартам – переповнені приміщення, відсутність опалення, обмежений доступ до

санітарних вузлів, непридатність для проживання з дітьми (18 % ВПО) [33] (рис. 3.22).

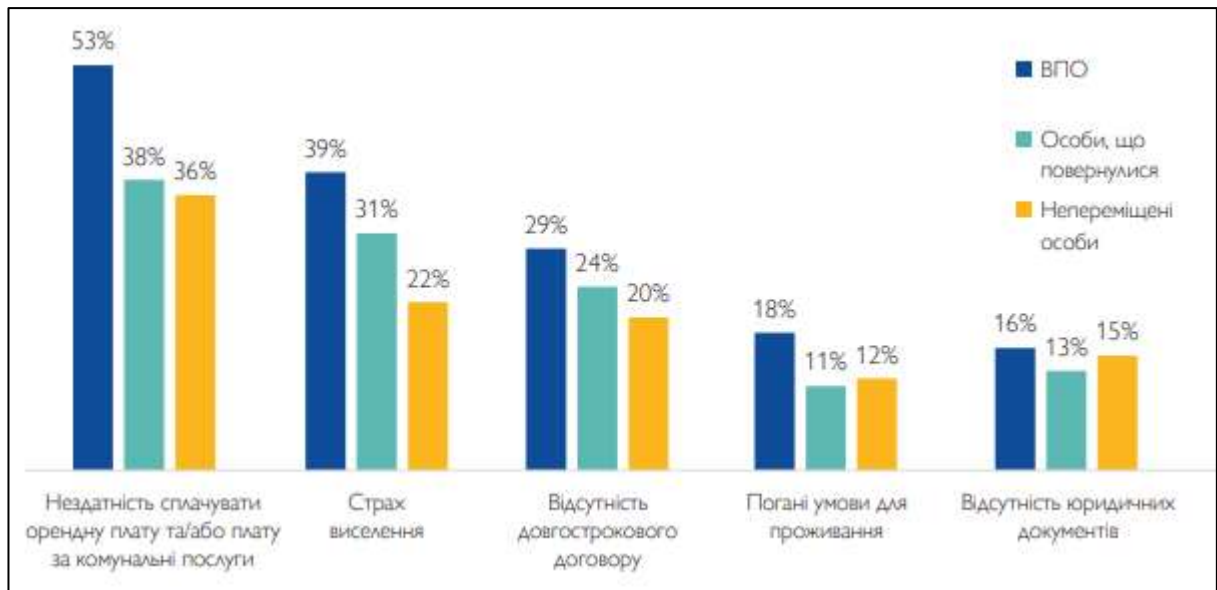

Рис. 3.22. Негативні фактори, що впливають на житлову ситуацію ВПО України, 2024 рік [33]

Тимчасовість житлових рішень. Невизначеність щодо тривалості перебування унеможливорює довгострокове планування житлової ситуації. Багато ВПО змушені часто змінювати місце проживання через закінчення термінів оренди, фінансові труднощі або зміну умов розміщення в центрах.

Шляхи вирішення житлових проблем:

Державні програми житлового забезпечення. Розширення програм доступного житла для ВПО, включаючи будівництво соціального житла, надання пільгових кредитів на придбання житла, компенсацію частини орендної плати. Станом на 2024-2025 роки реалізуються пілотні проекти будівництва модульних містечок та реконструкції гуртожитків для ВПО.

Залучення приватного сектору. Стимулювання власників нерухомості до надання житла ВПО через податкові пільги, гарантії оплати від держави або міжнародних організацій. Розвиток програм співфінансування оренди житла державою та міжнародними донорами.

Будівництво тимчасового житла. Прискорення будівництва модульних містечок із сучасними умовами проживання, що забезпечують

приватність сімей, комунальні зручності та соціальну інфраструктуру. Станом на 2025 рік побудовано десятки таких містечок по всій Україні, проте потреба залишається значною.

Реновація існуючого житлового фонду. Реконструкція та адаптація існуючих будівель – занедбаних гуртожитків, закритих санаторіїв, дитячих таборів – для тимчасового розміщення ВПО.

Програми сприяння поверненню. Для ВПО з деокупованих територій – програми відбудови зруйнованого житла, компенсацій за втрачене майно, відновлення комунальної інфраструктури для створення умов повернення.

3.4.2. Економічні та трудові проблеми. Працевлаштування та фінансова стабільність є критичними для успішної адаптації ВПО на нових місцях проживання.

Основні економічні проблеми:

Низький рівень зайнятості та високий рівень безробіття серед ВПО.

Рівень зайнятості серед ВПО є нижчим порівняно з місцевим населенням регіонів-реципієнтів (рис. 3.23). Із 2,1 млн. ВПО в працездатному віці офіційну роботу в 2025 році мають лише 800 тис. людей, тобто менше 40 % [38].

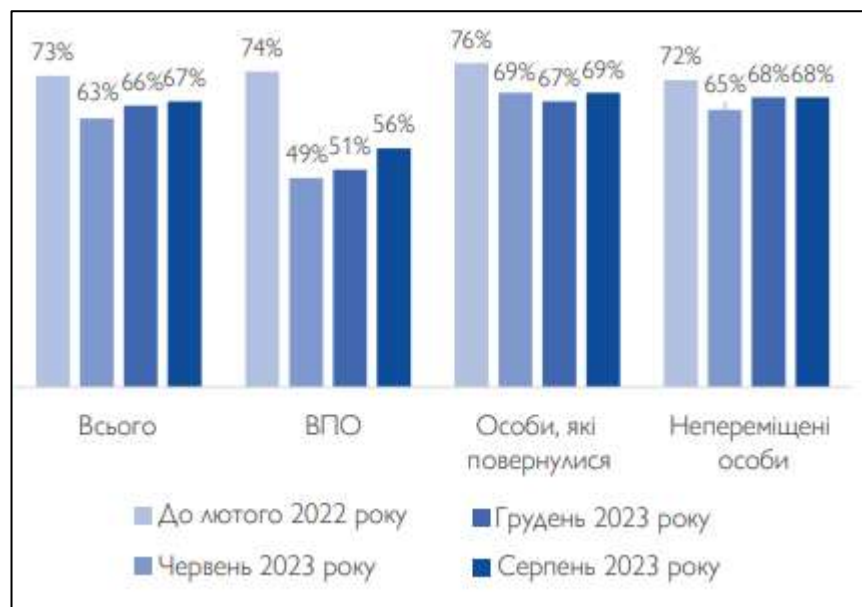

Рис. 3.23. Динаміка зайнятості населення України до та під час повномасштабної війни [14]

Основними перешкодами для працевлаштування є:

- невідповідність професійних навичок потребам регіонального ринку праці;
- невідповідність між очікуваною заробітною платою та пропозиціями з боку роботодавців;
- відсутність офіційної реєстрації місця проживання у регіоні-реципієнті (особливо серед чоловіків мобілізаційного віку);
- дискримінація з боку роботодавців;
- психологічні травми та стрес, що знижують працездатність;
- необхідність догляду за дітьми або літніми родичами;
- невизначеність щодо тривалості перебування та плани повернення [38].

Значна частина ВПО працює неофіційно або в неповному обсязі, що позбавляє їх соціального захисту та стабільного доходу. Поширеними формами зайнятості є тимчасова робота, сезонна зайнятість, дистанційна робота для роботодавців з інших регіонів.

Відповідно, серед ВПО спостерігається й вищий ніж у цілому по Україні рівень безробіття – 15 % проти 11 % (рис. 3.24) [43].

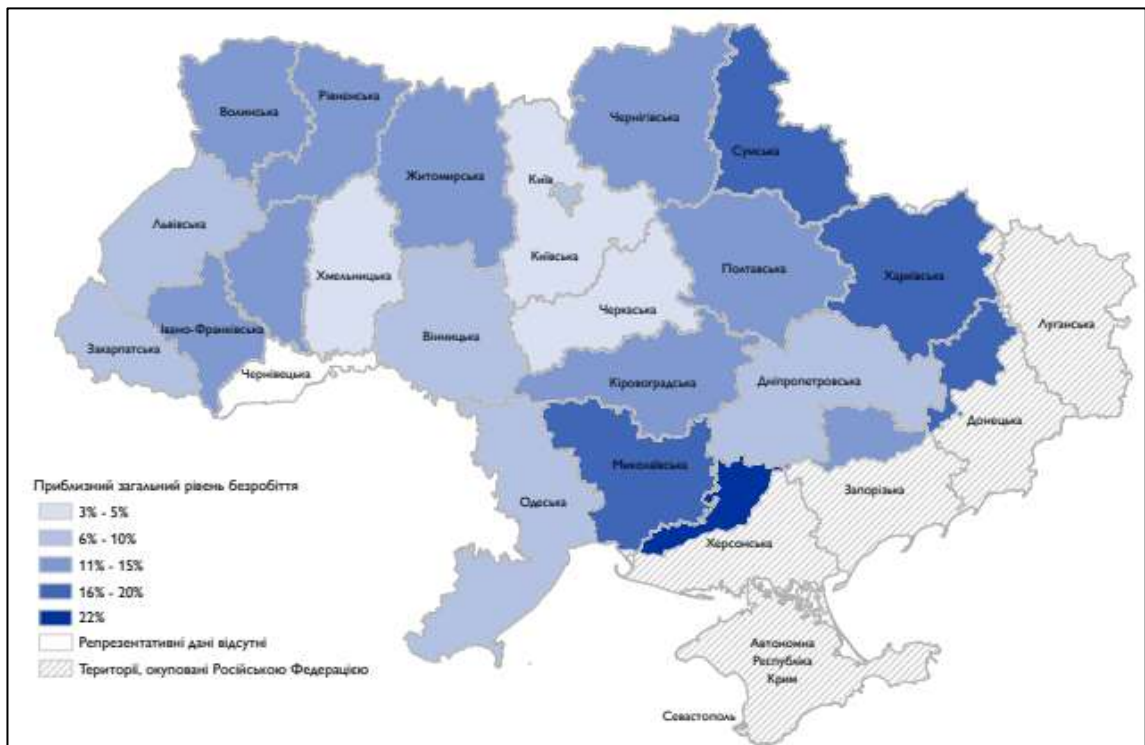

Рис. 3.24. Рівень безробіття за регіонами України, 2024 рік [14]

Втрата джерел доходу. Більшість ВПО залишили не лише житло, а й роботу, бізнес, земельні ділянки, які забезпечували стабільний дохід. Багато хто втратив заощадження через неможливість евакуювати цінності або закриття банківських рахунків на окупованих територіях.

Знецінення професійного досвіду. Особи з високою кваліфікацією часто змушені працювати на посадах, що не відповідають їхньому рівню освіти та досвіду, через відсутність вакансій за спеціальністю.

Обмежений доступ до фінансових послуг. Труднощі з відкриттям банківських рахунків, отриманням кредитів через відсутність постійної реєстрації, документів про доходи, застави.

Шляхи вирішення економічних проблем:

Програми сприяння зайнятості. Створення центрів зайнятості для ВПО, які надають послуги профорієнтації, перекваліфікації, пошуку роботи. Організація ярмарків вакансій спеціально для переміщених осіб.

Професійне навчання та перекваліфікація. Безкоштовні курси професійної підготовки та перепідготовки для адаптації навичок ВПО до потреб регіональних ринків праці. Особлива увага – цифровим навичкам, які дозволяють працювати дистанційно.

Підтримка підприємництва. Програми мікрокредитування для ВПО, які бажають розпочати власний бізнес. Надання безповоротної фінансової допомоги на започаткування мікробізнесу, консультаційна підтримка, бізнес-інкубатори.

Державні програми працевлаштування. Квотування робочих місць у державному секторі для ВПО, пріоритетне працевлаштування на відбудовчі проєкти, інфраструктурні роботи.

Фінансова підтримка. Виплата державних соціальних допомог для найбільш вразливих категорій ВПО – багатодітних сімей, літніх людей, осіб з інвалідністю. Гуманітарна допомога від міжнародних організацій у вигляді готівкових виплат.

3.4.3. Соціально-психологічні проблеми. Вимушене переміщення спричиняє глибокі психологічні травми та соціальну дезадаптацію.

Основні соціально-психологічні проблеми:

Психологічні травми та посттравматичні стресові розлади (ПТСР).

Більшість ВПО пережили травматичні події – обстріли, втрату близьких, руйнування житла, життя під окупацією. Це спричиняє ПТСР, депресію, тривожність, безсоння (рис. 3.25).

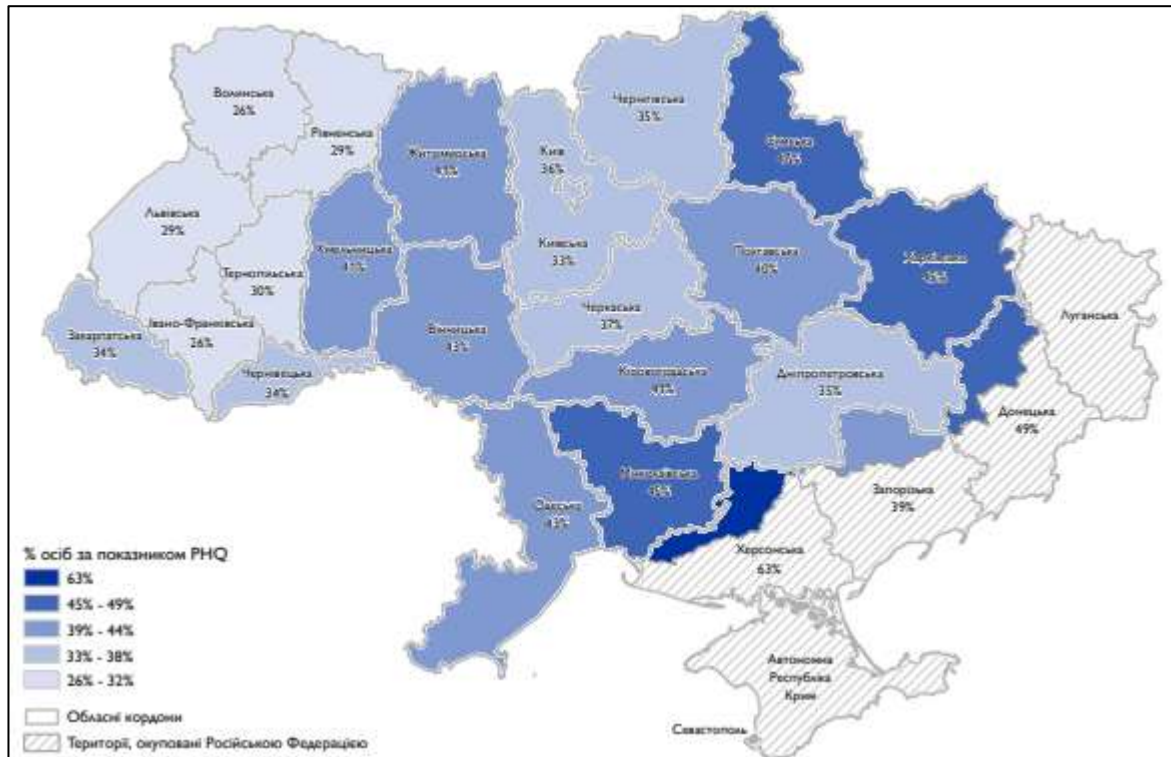

Рис. 3.25. Частка осіб з симптомами депресії (PHQ-2 бал 3+) за регіонами України, 2024 рік [42]

Втрата соціальних зв'язків. Переміщення означає розрив зі звичним соціальним середовищем – друзями, сусідами, колегами, громадою. Багато ВПО відчувають самотність та соціальну ізоляцію на новому місці.

Труднощі адаптації. Особливо для літніх людей та дітей – звикання до нових умов життя, іншого кліматичного середовища, культурних особливостей регіону, нового соціального оточення.

Конфлікти з місцевими жителями. У деяких регіонах спостерігається напруга між місцевим населенням та ВПО через конкуренцію за ресурси

(робочі місця, місця в дитячих садках та школах), культурні відмінності, побутові конфлікти (рис. 3.26).

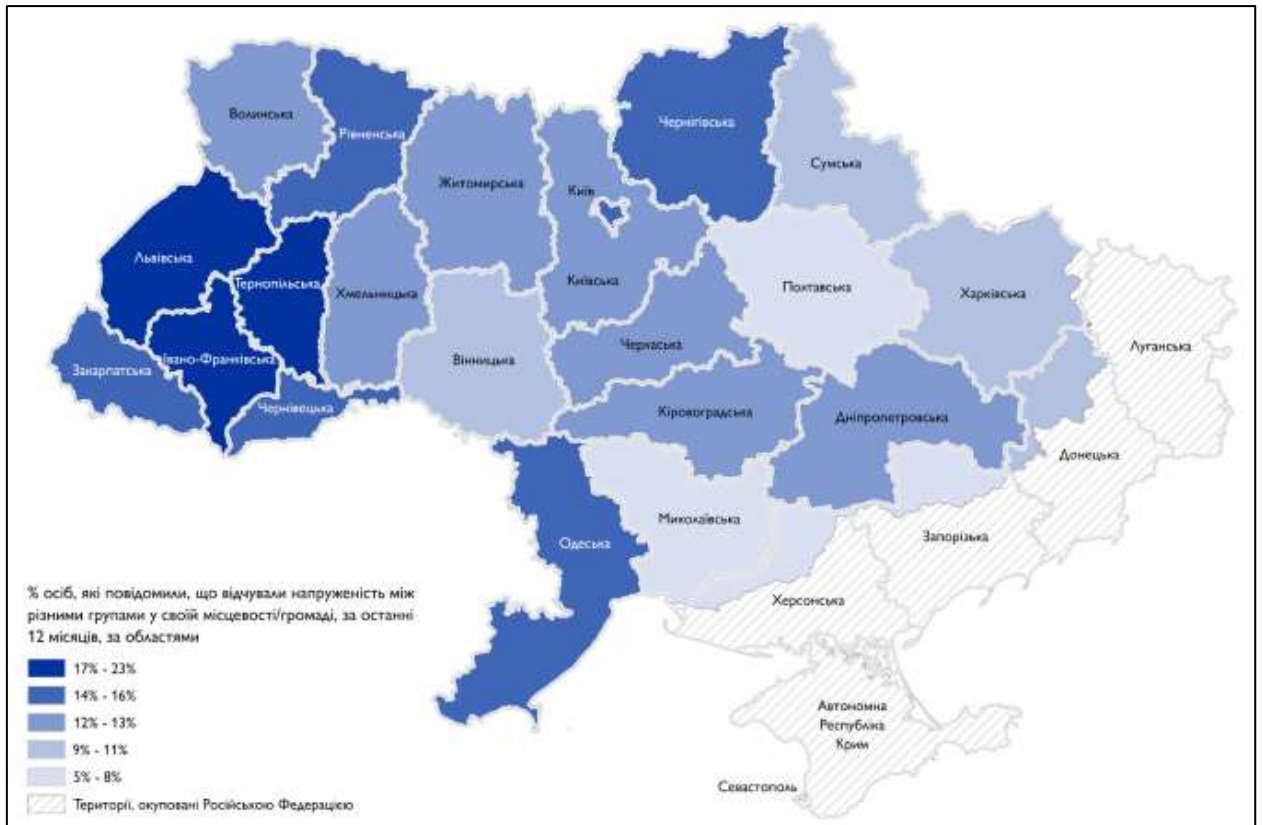

Рис. 3.26. Соціальна напруженість між різними групами населення за регіонами України, 2024 рік [36]

Невизначеність майбутнього. Відсутність розуміння, як довго триватиме війна, чи можливе повернення додому, що робити далі – все це підсилює психологічний стрес та заважає плануванню життя.

Проблеми дітей та підлітків. Діти переживають травматичний досвід особливо гостро – порушення сну, страхи, агресивність, проблеми з навчанням, соціалізацією в новому колективі.

Шляхи вирішення соціально-психологічних проблем:

Психологічна підтримка. Створення центрів психологічної допомоги для ВПО, надання безкоштовних консультацій психологів, психотерапевтів. Мобільні психологічні служби для віддалених населених пунктів.

Програми соціальної адаптації. Організація заходів для знайомства ВПО з місцевою громадою – спільні культурні події, волонтерські проєкти, спортивні змагання. Створення клубів за інтересами, самопомогових груп.

Спеціальні програми для дітей. Психологічна підтримка в школах та дитячих садках, адаптаційні програми для переміщених дітей, гуртки та секції для соціалізації та подолання травм через творчість та спорт.

Інформаційна підтримка. Надання достовірної інформації про доступні послуги, права ВПО, можливості підтримки. Створення інформаційних центрів, гарячих ліній, онлайн-ресурсів.

Інтеграційні ініціативи. Просвітницькі кампанії для місцевого населення про ситуацію ВПО, протидія дискримінації та стереотипам. Медіаційні програми для врегулювання конфліктів між ВПО та місцевими жителями.

3.4.4. Правові проблеми. ВПО стикаються з численними юридичними перешкодами, що ускладнюють доступ до прав та послуг.

Основні правові проблеми:

Складність оформлення статусу ВПО. Бюрократичні процедури, необхідність надання документів, які могли бути втрачені під час евакуації або залишилися на окупованій території.

Проблеми з реєстрацією місця проживання. Відсутність постійної реєстрації ускладнює доступ до державних послуг, працевлаштування, відкриття банківських рахунків, реєстрації бізнесу.

Доступ до документів. Втрата або неможливість отримання документів (паспортів, свідоцтв про народження, дипломів) з окупованих територій. Складність відновлення документів.

Захист майнових прав. Неможливість контролювати майно на окупованій території, оформлення спадщини, продажу нерухомості. Ризик рейдерського захоплення власності.

Доступ до правосуддя. Територіальна підсудність судових справ, неможливість особистої участі в судових засіданнях, складність виконання судових рішень щодо майна на окупованих територіях.

Шляхи вирішення правових проблем:

Спрощення процедур. Скорочення бюрократичних процедур оформлення статусу ВПО, можливість онлайн-реєстрації, зменшення переліку необхідних документів.

Безкоштовна правова допомога. Розширення мережі центрів безоплатної правової допомоги для ВПО, консультації з житлових, трудових, майнових питань. Юридичний супровід у складних справах.

Спрощення відновлення документів. Процедури відновлення документів без необхідності звернення до органів на окупованих територіях, визнання документів, виданих різними органами влади на різних етапах конфлікту.

Захист майнових прав. Законодавчі механізми захисту прав власності ВПО на окупованих територіях, створення реєстру майна, процедури компенсації за втрачене або зруйноване майно.

Дистанційний доступ до правосуддя. Розвиток онлайн-судочинства, можливість участі в засіданнях дистанційно, спрощена процедура подачі позовів.

3.4.5. Освітні проблеми. Переміщення створює серйозні виклики для освіти дітей та професійного розвитку дорослих (рис. 3.27).

Основні освітні проблеми:

Переповненість шкіл та дитячих садків. Масовий приплив дітей-переселенців перевантажує освітні заклади в регіонах-реципієнтах. Дефіцит місць, переповнені класи, додаткові зміни.

Адаптація до нової школи. Психологічні труднощі входження в новий колектив, можливі конфлікти з однолітками, різниця в навчальних програмах, відставання через перерву в навчанні.

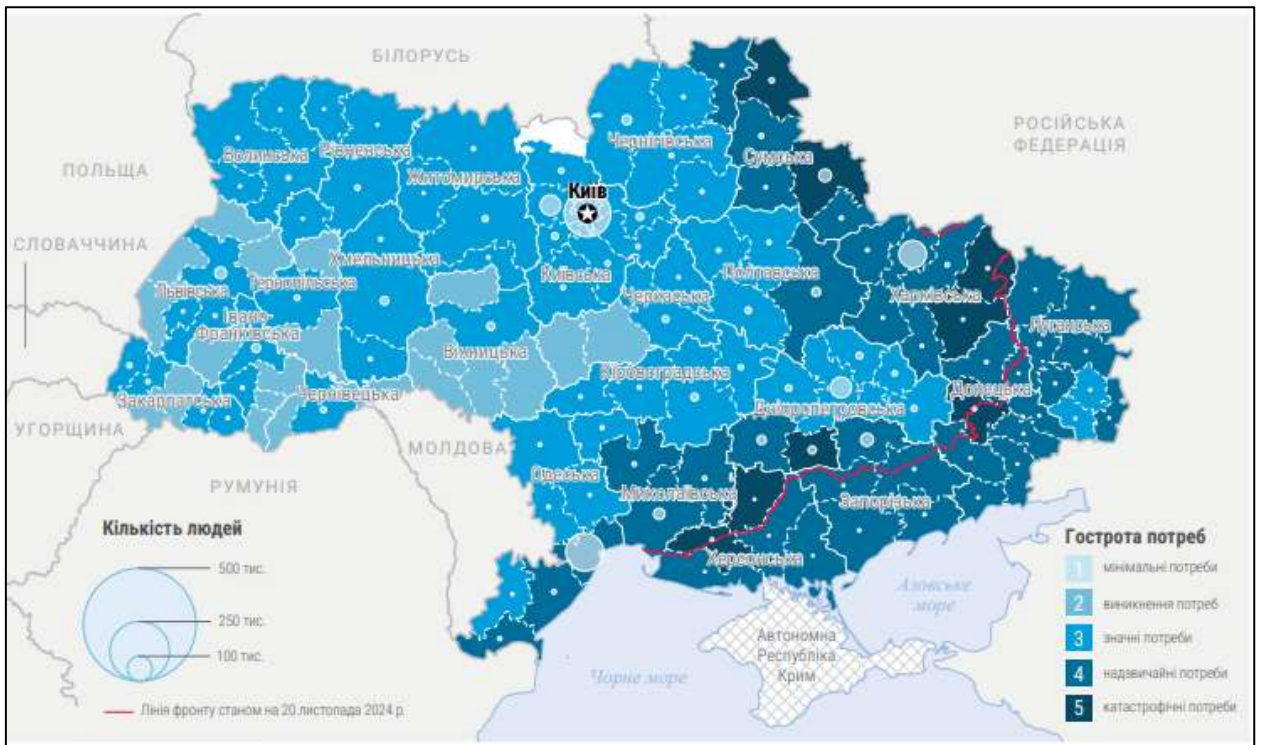

Рис. 3.27. Розподіл людей (у т.ч. ВПО), що потребують допомоги в освіті, за регіонами України в 2025 році [52]

Втрата навчального року. Діти, які евакуювалися під час навчального року, часто втрачають частину навчального матеріалу, що ускладнює подальше навчання.

Доступ до дошкільної освіти. Критичний дефіцит місць у дитячих садках, що ускладнює працевлаштування батьків.

Визнання дипломів та кваліфікацій. Для дорослих ВПО – труднощі з визнанням документів про освіту, отриманих на тимчасово окупованих територіях або в установах, які припинили роботу.

Шляхи вирішення освітніх проблем:

Розширення освітньої інфраструктури. Будівництво модульних шкіл та дитячих садків, розширення існуючих закладів, створення додаткових навчальних місць.

Адаптаційні програми. Спеціальні програми для переміщених дітей – додаткові заняття для ліквідації прогалів, психологічна підтримка, заняття з адаптації до колективу.

Дистанційна освіта. Розвиток онлайн-навчання для дітей, які не можуть відвідувати школу, створення якісного цифрового освітнього контенту.

Підтримка вчителів. Додаткове фінансування шкіл з великою кількістю дітей-переселенців, навчання вчителів роботі з травмованими дітьми, психологічна підтримка педагогів.

Спрощення визнання кваліфікацій. Прискорені процедури підтвердження дипломів та кваліфікацій для ВПО, можливість екстернатного навчання для відновлення втрачених документів.

3.4.6. Медичні проблеми. Доступ до якісної медичної допомоги є критично важливим для здоров'я та благополуччя ВПО (рис. 3.28).

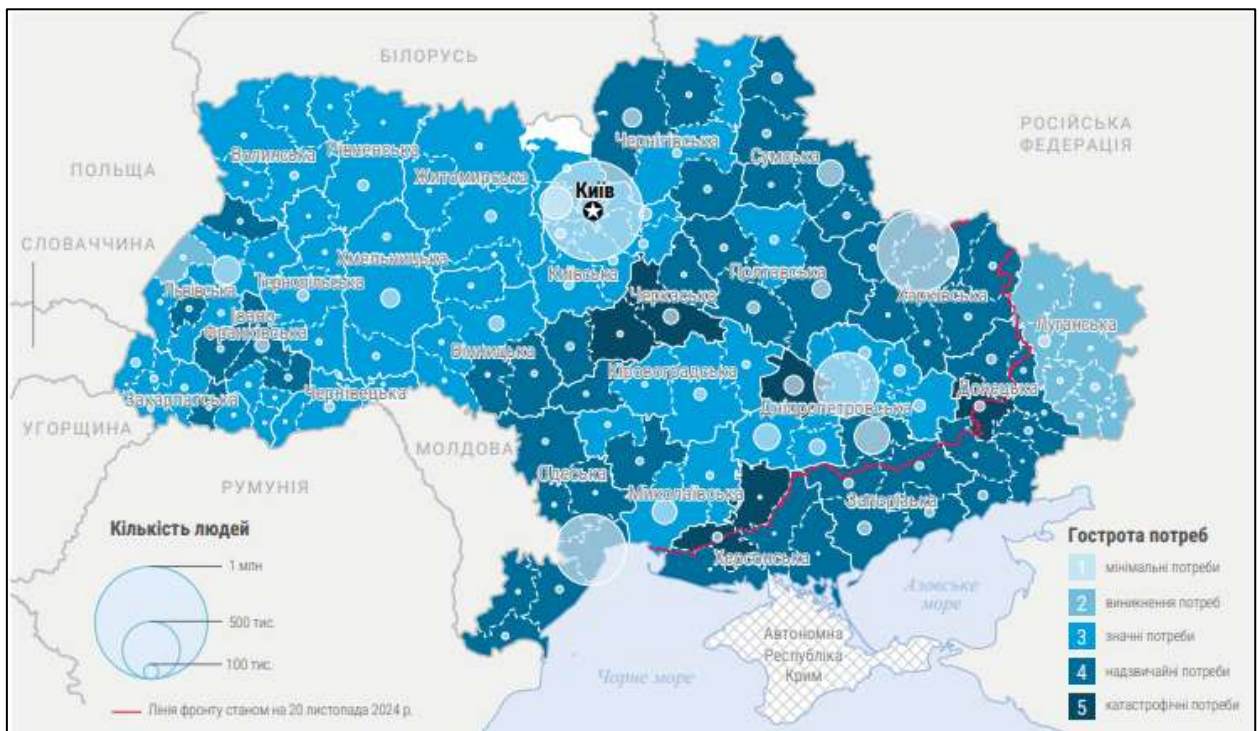

Рис. 3.28. Розподіл людей (у т.ч. ВПО), що потребують допомоги в охороні здоров'я, за регіонами України в 2025 році [52]

Основні медичні проблеми:

Хронічні захворювання. Багато ВПО, особливо літні люди, мають хронічні захворювання, що потребують постійного лікування та

спостереження. Переміщення ускладнює доступ до звичних лікарів та безперервність лікування.

Психосоматичні розлади. Стрес від переміщення спричиняє або загострює різноманітні захворювання – серцево-судинні, шлунково-кишкові, ендокринні.

Обмежений доступ до спеціалізованої допомоги. У невеликих містах та селах, куди переміщуються ВПО, може бути відсутня необхідна спеціалізована медична допомога.

Втрата медичної документації. Відсутність медичних карток, результатів обстежень ускладнює діагностику та лікування.

Фінансові бар'єри. Частина медичних послуг та ліків є платними, що недоступно для багатьох ВПО з обмеженими доходами.

Шляхи вирішення медичних проблем:

Безкоштовна медична допомога. Гарантування безоплатного доступу ВПО до первинної та спеціалізованої медичної допомоги незалежно від наявності реєстрації.

Мобільні медичні бригади. Виїзні команди лікарів для обслуговування ВПО у віддалених населених пунктах або центрах тимчасового розміщення.

Програми безкоштовних ліків. Забезпечення найбільш вразливих категорій ВПО безоплатними ліками для лікування хронічних захворювань.

Телемедицина. Розвиток онлайн-консультацій лікарів для ВПО, особливо в регіонах з обмеженим доступом до спеціалістів.

Психіатрична та психологічна допомога. Доступ до безкоштовних послуг психіатрів та психотерапевтів для лікування ПТСР, депресії, тривожних розладів.

7 квітня 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» та відповідний операційний план заходів з її реалізації на 2023-2025 роки. Стратегія спрямована на мінімізацію негативних наслідків

вимушеного переселення всередині країни, спричиненого військовою агресією проти України, для громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які законно проживають на українській території. Це передбачає створення цілісної та ефективної системи державних заходів для вирішення проблем, які супроводжують усі етапи переміщення: від моменту ухвалення рішення про виїзд, через процес адаптації та інтеграції у новій громаді, до можливого добровільного повернення до попереднього місця проживання та відновлення там звичайного життя [50].

Стратегія передбачає п'ять стратегічних цілей (рис. 3.29).

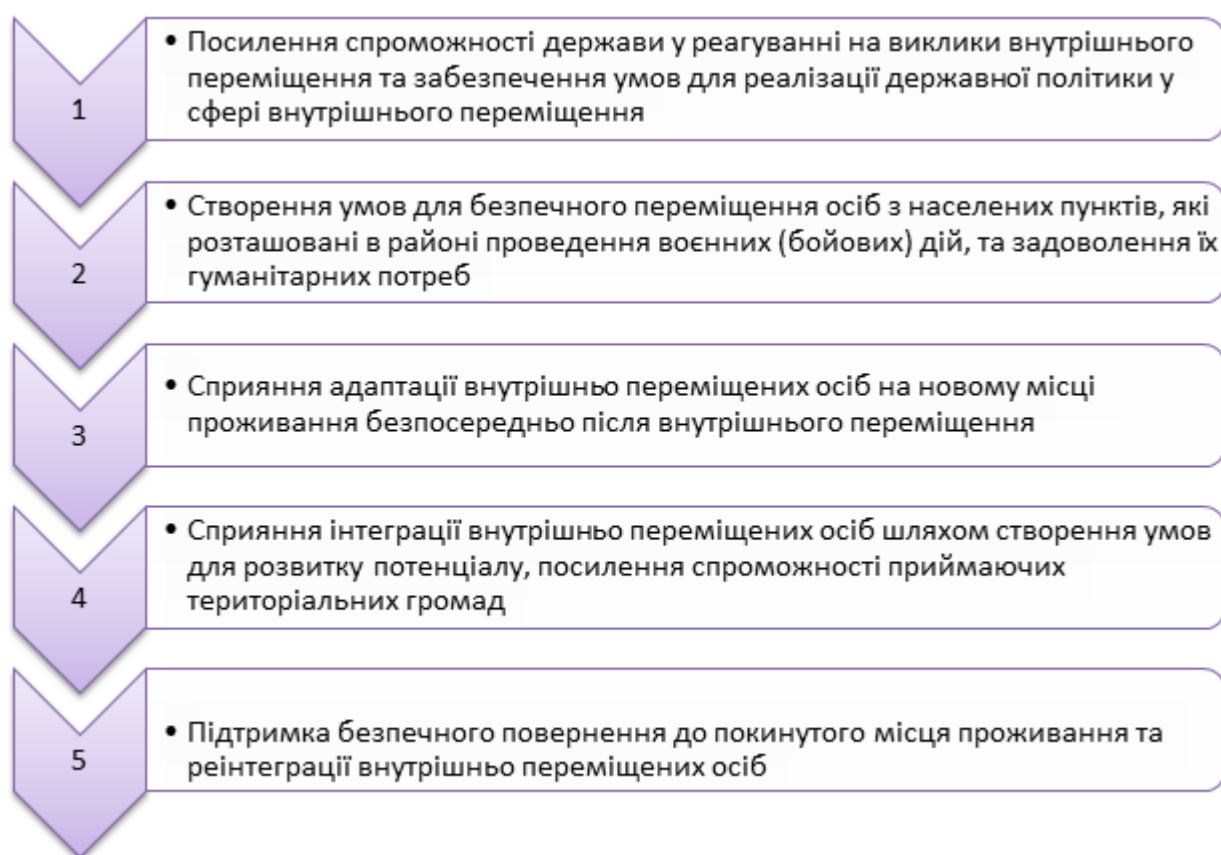

Рис. 3.29. Стратегічні цілі «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» (побудовано автором за [50])

Ефективне вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексного, скоординованого підходу (рис. 3.30).

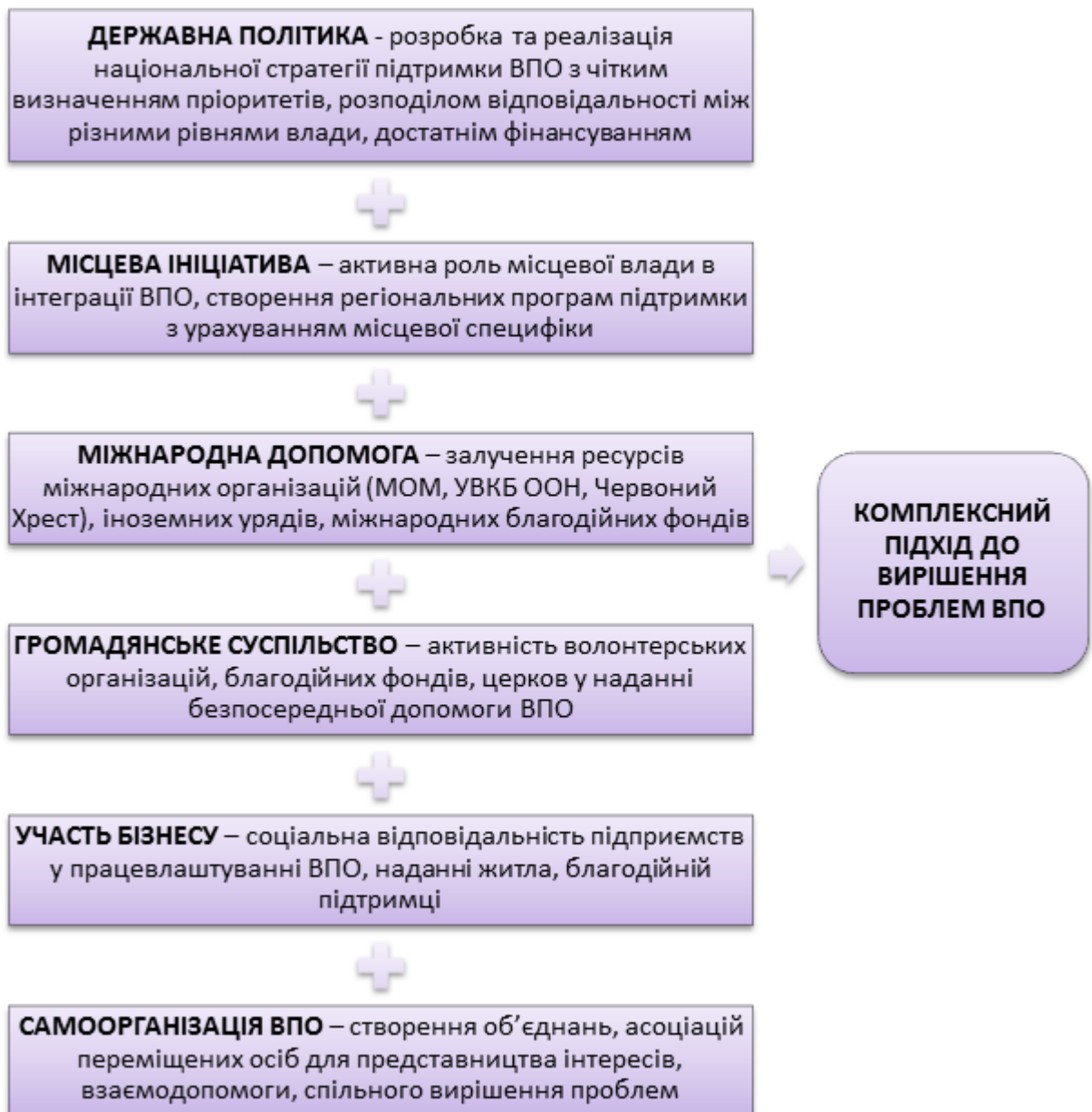

Рис. 3.30. Комплексний підхід до вирішення проблем ВПО (побудовано автором)

Лише через комплексний підхід, що поєднує короткострокову гуманітарну допомогу та довгострокові стратегії інтеграції, можна забезпечити гідні умови життя для внутрішньо переміщених осіб та їхню успішну адаптацію до нових реалій.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито теоретичні основи дослідження вимушених міграцій. Уточнено понятійно-термінологічний апарат дослідження. Встановлено ієрархію понять: «переміщення населення» (найширше поняття) → «міграції» → «вимушені міграції» → типи вимушених мігрантів (ВПО, біженці, особи, що шукають притулку). Міграція визначається як зміна місця проживання з перетином адміністративних кордонів на тривалий час.

Виявлено критерії розмежування добровільних та вимушених міграцій: ступінь свободи вибору, мотиви переміщення, можливість повернення, психологічний стан мігранта та темпоральні характеристики. Встановлено, що у реальності міграційна поведінка часто містить елементи як добровільності, так і примусовості.

Систематизовано класифікацію вимушених міграцій за причинами виникнення (конфлікти, екологічні катастрофи, міграції для виживання), територіальною ознакою (внутрішні та зовнішні), тривалістю (короткострокові, середньострокові, довгострокові) та способом організації (стихійні та організовані).

Визначено правові статуси вимушених мігрантів згідно українського законодавства: біженці, особи, що потребують додаткового та тимчасового захисту, внутрішньо переміщені особи.

Виділено три стадії міграційного процесу: преміграційну (прийняття рішення), основну (безпосереднє переміщення) та постміграційну (адаптація та інтеграція), кожна з яких характеризується специфічними проблемами та викликами.

2. Проаналізовано позицію України у глобальній системі вимушених міграцій. Встановлено масштаби української міграційної кризи. Станом на кінець 2024 року 8,8 млн. українців стали вимушеними мігрантами (3,7 млн. ВПО та 5,1 млн. за кордоном), що становить 21,4 % довоєнного населення. Україна посідає п'яте місце серед країн-донорів вимушених мігрантів після Венесуели, Афганістану, Сирії та Палестини.

Виявлено унікальні особливості українських вимушених міграцій: безпрецедентна швидкість (5 млн. осіб за перші два місяці війни); особливий правовий статус (82,4 % українців перебувають під тимчасовим захистом ЄС); виражена регіональна концентрація (понад 90 % у Європі); специфічна соціально-демографічна структура (59 % жінок, 29 % дітей, 51 % з вищою освітою).

Визначено географію розміщення українців за кордоном. Провідними країнами-реципієнтами є Німеччина, Польща, Чехія, Великобританія та Іспанія. За відносною концентрацією лідирують Молдова (56 українців на 1000 населення) та Чехія (36 українців).

3. Розглянуто міжнародний досвід організації повернення. Систематизовано дві основні моделі повернення: добровільну (програми AVRR та VHR) та примусову. Добровільна модель базується на принципах усвідомленості, безпечності та гідності повернення з наданням адміністративної, логістичної та фінансової підтримки.

Виявлено географічні закономірності повернення: центрально-периферійна модель (інтенсивніше повернення до великих міст), інфраструктурна зумовленість, екологічні обмеження (замінування територій), соціально-культурна адаптація.

Обґрунтовано актуальність обох моделей для України. Враховуючи тимчасовий характер захисту в ЄС та масштаби внутрішнього переміщення, необхідна розробка комплексної національної стратегії повернення та реінтеграції, яка включатиме програми відбудови, працевлаштування та психологічної підтримки.

4. Досліджено структурно-динамічні та регіональні особливості внутрішніх переміщень. Динаміка чисельності ВПО характеризується хвилеподібним характером з піком у березні-травні 2022 року (8 млн. осіб) та поступовим зниженням до 3,7 млн. наприкінці 2024 року. Виділено чотири етапи переміщення, які відображають зміни інтенсивності бойових дій.

Регіональні особливості демонструють чітку диференціацію. Регіони-донори: Донецька (третина всіх ВПО), Харківська, Херсонська, Запорізька, Луганська області; регіони-реципієнти: Дніпропетровська (550 тис.),

Київська (650 тис.), Харківська (400 тис.), Запорізька, Одеська, Львівська області.

Структурні особливості ВПО: переважання жінок (59 %) через мобілізацію чоловіків; висока частка дітей (25-30 %) та осіб похилого віку (20-25 %); домінування домогосподарств з 2-х осіб, однією з яких дитина; тривалість переміщення понад 2 роки для більшості ВПО; концентрація у великих містах. Мотиви переміщення: безпекові фактори (88 % первинних переміщень), економічні труднощі (18 % повторних переміщень), житлові проблеми (16 %), близькість до родини (39 % при виборі місця).

5. Визначено комплекс взаємопов'язаних проблем ВПО: житлові, економічні та трудові, соціально-психологічні, правові, освітні, медичні. Шляхи вирішення проблем включають: державні програми житлового забезпечення та будівництво модульних містечок; програми сприяння зайнятості, професійного навчання та підтримки підприємництва; психологічну підтримку та програми соціальної адаптації; спрощення правових процедур та безкоштовну правову допомогу; розширення освітньої інфраструктури та адаптаційні програми; безкоштовну медичну допомогу та розвиток телемедицини. Реалізація «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» передбачає п'ять стратегічних цілей, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків вимушеного переселення.

Повномасштабне російське вторгнення спричинило безпрецедентну міграційну кризу, що докорінно змінила демографічну, соціально-економічну та просторову структуру України. Ефективне вирішення проблем вимушених мігрантів вимагає комплексного, координованого підходу, що поєднує короткострокову гуманітарну допомогу з довгостроковими стратегіями інтеграції та підготовки до повернення. Успіх цих зусиль залежить від швидкості завершення війни, ефективності відбудови та здатності держави забезпечити безпеку і гідні умови життя як для переміщених осіб, так і для тих, хто повертається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 років війні у Сирії. 10 головних питань. *BBC NEWS Україна*. 15 березня 2021. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56392809>
2. 5752670 українських біженців у світі – інфографіка. *UA COME BACK*. 18. 07. 2025. URL : <HTTPS://comebackua.com/2025/07/18/infografiky/>
3. Більшість українських біженців мають вищу освіту. *BUSINESS UA. Економіка та фінанси*. 26 лютого 2023. URL : https://businessua.com/osvita/82999bilshist-ukrainskih-bizhenciv-mayut-viszu-osvitu.html?utm_source=ukrnet_news
4. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 403 с. URL : <https://buklib.net/books/21930/>
5. Вимушене переміщення за кордон. Аналітичний звіт за результатами дослідження та моніторингових візитів. *Виконано аналітичним центром Cedos та Офісом Омбудсмана за координації Офісу Ради Європи в Україні*. Київ, 2025. URL : https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Звіт_Вимушене_переміщення_за_кордон_10_03_v2.pdf
6. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 24. 10. 2023. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vumusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh>
7. Венесуельська міграційна криза наближається до масштабів середземноморської. *BBC NEWS Україна*. 25 серпня 2018. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-45306319>
8. Геноцид рохінджа: Гаазький суд почав збір доказів у справі про злочини проти мусульман у М'янмі. *NV*. 5 лютого 2020. URL : <https://nv.ua/ukr/world/countries/genocid-musulman-rohindzha-sud-u-gaazi-rochav-zbir-dokaziv-m-yanma-ostanni-novini-50068339.html>
9. Гусева Н. Моделі повернення вимушених мігрантів: географічні аспекти. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія,*

практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики (м. Чернівці, 31 жовтня – 2 листопада 2025 р.). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 194-199. URL : <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13096>

10. Гусева Н. Україна в глобальній системі вимушених міграцій населення. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 6-7 листопада 2025 р.) / За ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка.* Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 59-64. URL : https://konfgeolutsk.wordpress.com/wp-content/uploads/2025/11/conf_2025_novem.pdf
11. *Державна служба статистики України.* URL : <https://ukrstat.gov.ua/>
12. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. *Статистика України.* 2004. № 1. С. 72-79.
13. «Дуже невтішні тенденції»: чому українські біженці залишаються за кордоном. *СУСПІЛЬСТВО.* 05 листопада 2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovia-yak-povertaty-meshkantsiv-pivdnya-z-za-kordonu/33188674.html>
14. Зайнятість, переміщення та динаміка ринку праці в Україні - листопад 2024 року. *International Organization for Migration.* URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zaunyatist-peremischennya-ta-dinamika-rinku-praci-v-ukraini-listopad-2024-roku?close=true>
15. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 19 – січень 2025 року. *International Organization for Migration.* URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-1?close=true>
16. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 21 – жовтень 2025 року. *International Organization for Migration.* URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit->

pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-2

17. Євростат восени зафіксував рекордну кількість українських біженців у ЄС. *Патріот Донбасу*. 11. 11. 2025. URL : <https://donpatriot.news/evrostat-voseny-zafiksuvav-rekordnu-kilkist-ukrayinskyh-bizhencziv-u-yes>
18. Завгородня В. М., Полянська Є. А. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 402-405. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2018/114.pdf
19. ЗАКОН УКРАЇНИ від 8 липня 2011 року № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (редакція від 12. 09. 2025). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
20. ЗАКОН УКРАЇНИ від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (редакція від 04. 04. 2025). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
21. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / Наук. ред. Л. Г. Руденко. Київ, 2011. 240 с. URL : <https://igu.org.ua/sites/default/files/igu-files/mono/human-migrations.pdf>
22. Зруйновані на 80-90 відсотків. Які міста Донбасу найбільше постраждали внаслідок російського «звільнення». *Реальна газета*. 07. 02. 2023. URL : <https://realgazeta.com.ua/yaki-mista-donbasu-naybilshe-postrazhdali-vnaslidok-rosiyskogo-vtorgnennya-07-02/>
23. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни (документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F), ратифіковані Україною 17. 04. 1998. *Омбудсман України*. URL : <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>
24. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року (приєднання від 10. 01. 2002). *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

25. Куліш О. Історія Південного Судану: цікаві факти та глибокий аналіз. *Homester*. 3 листопада 2025. URL : <https://homester.com.ua/istoriya-pivdenного-sudanu-czikavi-fakty-ta-glyboku-j-analiz/>
26. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки*. 2019. Вип. 11. С. 44-50. URL : <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/272/264>
27. Логвинова М. О. Суспільно-географічні особливості вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України : дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спец. 103 – Науки про Землю (Галузь знань 10 – Природничі науки). Харків, 2021. 327 с. URL : <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/logvynova-dysertatsia.pdf>
28. Майже 5 мільйонів людей виїхало із України від початку вторгнення Росії, – ООН. *БІЗНЕС ЦЕНЗОР*. 18.04.2022. URL : https://censor.net/biz/news/3334946/mayije_5_milyoniv_lyudeyi_vuyihalo_iz_ukrayiny_vid_pochatku_vtorgnennya_rosiyi_oon
29. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf
30. Міграція. *КОМПАС: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. The Council of the Europe*. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration>
31. Михайлішина Д., Томіліна М., Левченко Є., Мироненко О., Самойлюк М. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. *Центр економічної стратегії*. 20.02.2025. URL : <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/prezentacziya.pdf>
32. Ні 50, ні 37 млн. Forbes Ukraine підрахував, як змінилася чисельність населення України за останні п'ять років. Скільки українців насправді? *FORBES. UA*. 2025. URL : <https://forbes.ua/war-in-ukraine/ni-50-ni-37-milyoniv-forbes-ukraine-pidrakhuvav-yak-zminilas-chiselnist-naselennya-ukraini-za-ostanni-pyat-rokiv-skilki-ukraintsiv-naspravdi-24112025-33957>

33. Огляд житлової ситуації в Україні: Умови проживання, вартість оренди та фактори мобільності (липень 2024). *International Organization for Migration*. URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-oglyad-zhitlovoi-situacii-v-ukraini-umovi-prozhivannya-vartist-orendi-ta-faktori?close=true>
34. Операційні поняття та класифікації міграцій. *OSVITA. UA*. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16744/>
35. Переміщення та повернення: тенденції, чинники та наміри – червень 2025 року. *International Organization for Migration*. URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-peremischennya-ta-povernennya-tendencii-chinniki-ta-namiri-cherven-2025-roku?close=true>
36. Переміщення та соціальна згуртованість в Україні: дискримінація, інклюзія та довгострокові наміри – лютий 2025 року. *International Organization for Migration*. URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-peremischennya-ta-socialna-zgurtovanist-v-ukraini-diskriminaciya-inklyuziya-ta?close=true>
37. Поміж людей: скільки коштуватиме ЄС міграційна криза. *Разумков центр*. 05 квітня 2022. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/pomizh-liudei-silkly-koshtuvatyme-yes-migratsiina-kryza>
38. Працевлаштування ВПО: проблеми й особливості. *Височанська рада*. 29. 07. 2025. URL : <https://vysochanska-rada.dosvit.org.ua/static-pages/pratsevlashtuvannya-vpo-problemi--osoblivosti>
39. Прибиткова І. Основи демографії : посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. Київ : АртЕк, 1995. 256 с.
40. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1999. С. 161-172.
41. Протокол щодо статусу біженців від 31 січня 1967 року (приєднання від 10. 01. 2002). *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text
42. Психічне здоров'я в Україні: переміщення, уразливість та підтримка – тематичний нарис (листопад 2024 року). *International Organization for*

- Migration*. URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-psikhichne-zdorovya-v-ukraini-peremischennya-urazlivist-ta-pidtrimka-tematichniy?close=true>
43. Рівень безробіття серед ВПО вищий, ніж у середньому по Україні. *НОВИНИ* N. 24. 11. 2024. URL : <https://novosti-n.org/ua/news/Riven-bezrobittya-sered-VPO-vyshhyj-nizh-u-serednomu-po-Ukrayini-doslidzhennya-304311>
44. Рибаківський Л. Л. Стадії міграційного процесу. *Міграція населення*. 2001. № 5. 125 с.
45. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127-139.
46. Розуміння міграції та переміщення. *PHYSIOPEDIA*. URL : https://langs.physio-pedia.com/uk/understanding-migration-and-displacement-uk/#cite_note-:1-1
47. Следь О. М. Вимушена міграція: ознаки поведінки та фактори впливу. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2019. № 1 (20). С. 63-71. URL : https://economics.donntu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/9-Sled_.pdf
48. Скільки людей виїхали з Луганської області після 24 лютого: відповідь ОВА. *РБК-Україна*. 04 вересня 2022 року. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/skolko-lyudey-vyehali-luganskoy-oblasti-24-1662271671.html>
49. Скільки харків'ян виїхали під час війни: Forbes оприлюднив нові дані про населення області. *ДУМКА*. 25. 11. 2025. URL : <https://dumka.media/ukr/suspilstvo/1764057811-skilki-harkiv-yan-viyihali-pid-chas-viyuni-forbes-oprilyudniv-novi-dani-pro-naselennya-oblasti>
50. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та операційний план заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>
51. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві. *NV*. 18 листопада 2025.

- URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html>
52. Україна. План гуманітарних потреб і реагування 2025. *UNHCR – The UN Refugee Agency*. URL : https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2025-01/Ukraine%20HNRP%202025%20Humanitarian%20Needs%20and%20Response%20Plan%20UA_0.pdf
53. Українські біженці війни в Європі: між інтеграцією та поверненням. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 31. 01. 2024. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ukrayinski-bizhentsi-viynu-v-yevropi-mizh-intehratsiyeyu-ta>
54. Філософський словник соціальних термінів / Під ред. В. П. Андрущенка. Київ – Харків : Р.И.Ф. 672 с. С. 454.
55. Хомра О. Структура і напрямки міграційних потоків населення України (заключний науковий звіт по проекту). Київ : Представництво МОМ в Україні, 1998. 54 с.
56. Чоловіки від 18 до 22 років зможуть безперешкодно перетинати кордон під час воєнного стану. *Урядовий портал*. 26 серпня 2025. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/choloviky-vid-18-do-22-rokiv-zmozhut-bezpereshkodno-peretynaty-kordon-pid-chas-voiennoho-stanu-iuliia-svyrydenko>
57. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
58. Що потрібно знати про талібів і конфлікт в Афганістані, який триває понад 40 років. *СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА*. 18 серпня 2021. URL : <https://suspilne.media/culture/156398-so-potribno-znati-talibiv-i-konflikt-v-afganistani-akij-trivae-vze-ponad-40-rokiv/>
59. A global displacement crisis as the world abandons aid. *Norwegian Refugee Council*. URL : <https://www.nrc.no/global-figures>
60. All You Need to Know about Voluntary Humanitarian Return and Reintegration (VHR) program. *Malomat*. URL : <https://www.malomat.org/en-us/articles/15822780082205>

61. Assisted Voluntary Return and Reintegration supporting dignified return and sustainable reintegration. *International Organization for Migration*. URL : https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/country/EEA/infosheet_avrr.pdf
62. Castles S. International Migration at the Beginning of the Twenty-First Century: Global Trends and Issues. *International Social Science Journal*. 2000. Is. 52 (165). Pp. 269-281. DOI:10.1111/1468-2451.00258
63. Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and worldwide since February 2022 as of May 31, 2025. *Statista*. URL : <https://www.statista.com/statistics/1413699/ukrainian-refugees-worldwide/>
64. Figures at a glance. *UNHCR, The UN Refugee Agency*. URL : <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/figures-glance>
65. Geist B. Sociologický slovník. 1992. 580 p.
66. Global trends forced displacement in 2021. *UNHCR. The UN Refugee Agency*. URL : <https://www.unhcr.org/media/global-trends-report-2021>
67. International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration. *International Organization for Migration* 2019. URL : <https://publications.iom.int/books/international-migration-law-ndeg34-glossary-migration>
68. *International Organization for Migration*. URL : <https://www.iom.int/>
69. Population Movement. *FIVEABLE*. URL : <https://fiveable.me/key-terms/introduction-archaeology/population-movement>
70. Ravenstein E. G. The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1885. № 46. P. 167-235.
71. Rohingya Refugees Seek to Return Home to Myanmar. *VOA*. November 30, 2016. URL : <https://www.voanews.com/a/rohingya-refugees-seek-to-return-home-to-myanmar/3617130.html>
72. Temporary protection. *European Commission*. URL : https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/asylum-eu/temporary-protection_en

73. Temporary Protection Directive. *European Parliament*. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762373/EPRS_BRI\(2024\)762373_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762373/EPRS_BRI(2024)762373_EN.pdf)
74. Return Migration. *MIGRATION DATA PORTAL*. URL : <https://www.migrationdataportal.org/themes/return-migration>
75. Slutzky C. E. Migration and family conflict. *Family process*. January 1980. Is. 18 (4). Pp. 379-90. DOI:10.1111/j.1545-5300.1979.00379.x
76. Ukraine | Displacement Tracking Matrix. *International Organization for Migration*. URL : <https://dtm.iom.int/ukraine>
77. Ukrainian Refugee Crisis: The Current Situation. *People in Need*. Jun 18, 2025. URL : <https://www.peopleinneed.net/the-ukrainian-refugee-crisis-current-situation-9539gp>
78. Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal*. URL : <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
79. *UNESCO*. URL : <https://www.unesco.org/en>
80. *United Nations*. URL : www.un.org
81. When going back is a good way forward: what Assisted Voluntary Return really means. *International Organization for Migration*. URL : <https://lac.iom.int/en/blogs/when-going-back-good-way-forward-what-assisted-voluntary-return-really-means>
82. *World Bank Open Data*. URL : <https://data.worldbank.org>